

**Monitorowanie zmian przepisów prawnych i regulacji dotyczących
sektora turystyki oraz edukacji – z uwzględnieniem regulacji
anty kryzysowych**

**Wykonano w ramach projektu Sektorowa Rada ds. Kompetencji w Turystyce
nr POWR.02.12.00-00-0010/16**

**Termin realizacji projektu:
Listopad 2020 r.**

**Autor raportu:
Agnieszka Borek**

Wprowadzenie

Niniejszy raport powstał w ramach projektu „Sektorowa Rada ds. Kompetencji Turystyka”, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego na podstawie umowy nr UDA-POWR.02.12.00-00-0010/16-00, w związku z realizacją zadania „Monitorowanie zmian przepisów prawnych, regulacji prawnych i organizacyjnych krajowych i w UE dotyczących sektorów turystyki oraz edukacji”. Na podstawie analizy regulacji prawnych udzielone zostaną odpowiedzi na dwa kluczowe pytania:

1. W jakich obszarach związanych z funkcjonowaniem sektora turystyki i szkół kształcących na ich potrzeby – wprowadzono zmiany w związku z pandemią?
2. Dla realizacji jakich celów służyły te zmiany?

Następnie zostanie dokonana ocena skuteczności i trwałości tych zmian - pod kątem możliwości ich wykorzystania w przyszłych sytuacjach kryzysowych oraz opracowane zostanie zestawienie rekomendacji dla „Sektorowej Rady ds. Kompetencji Turystyka (dalej: SRKT).

Struktura raportu będzie wyglądała w sposób następujący:

Wprowadzenie;

1. Ogólna charakterystyka wpływu pandemii na funkcjonowanie sektora turystyki i szkół branżowych kształcących na potrzeby przedsiębiorstw turystycznych;
2. Identyfikacja regulacji prawnych mających na celu:
 - a) wspieranie przedsiębiorstw turystycznych i ocena przyjętych rozwiązań pod względem trwałości i skuteczności;
 - b) wspieranie szkół branżowych (w tym usuwanie barier w procesie kształcenia) i ocena przyjętych rozwiązań pod względem trwałości i skuteczności;
- 3 Wnioski i rekomendacje dla SRKT dotyczące wprowadzonych rozwiązań.

W dniu 8 marca 2020 r. weszła w życie ustawa o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (dalej: ustawa

covidowa). Koncentrowała się ona na regulacjach z zakresu zapobiegania oraz zwalczania zakażenia i rozprzestrzeniania się choroby zakaźnej u ludzi, wywołanej wirusem SARS-CoV-2¹. Wskazana ustawa oraz jej liczne nowelizacje stanowią będą bazę do rozważań i odpowiedzi na pytania zawarte we wprowadzeniu do niniejszego dokumentu analitycznego. Zakres merytoryczny opracowania będzie powiązany z wpływem pandemii na zmiany przepisów prawnych dotyczących branż wchodzących w skład sektora turystyki oraz przekładających się na cele, dla których powołana została Sektorowa Rada ds. Kompetencji – Turystyka. W przystępny sposób Autorka sformułuje wnioski i wskaże implikacje dla obszarów zainteresowania Rady. Dokonana analiza ze względu na inflację liczby regulacji prawnych w tym zakresie ma zachęcić badaczy do dalszych analiz związanych z zaistniałymi procesami. Stan prawny raportu został określony na dzień 1 października 2020 r. Jest to jednocześnie symboliczna data, z którą przestał faktycznie obowiązywać przepis pozwalający na odroczenie o 180 dni skuteczności odstąpienia od umowy o imprezę turystyczną. Wobec powyższego, należało przyjąć jednoznaczne kryterium dla opracowanego raportu, tak aby nie było wątpliwości formalnych, jak i materialnych w zaproponowanej strukturze.

1. Ogólna charakterystyka wpływu pandemii na funkcjonowanie sektora turystyki i szkół branżowych kształcących na potrzeby przedsiębiorstw turystycznych

Wprowadzenie

Niniejszy rozdział ma na celu ukazanie jaki wpływ wywarła pandemia na polską gospodarkę i szkolnictwo. Jednocześnie omówieniu będą podlegały regulacje w obszarze szkół branżowych i szkolnictwa wyższego.

„Tajemnicza i niezwykle złośliwa odmiana grypy pojawiła się niespodziewanie (...) przechodząc przez wszystkie kontynenty, siejąc spustoszenie (...) Mieszkańcom San Francisco wydano nakaz noszenia maseczek na twarzach, a kina w Chicago w porozumieniu z Departamentem Zdrowia odmawiały sprzedaży

¹ <http://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=299>

biletów kaszłącym widzom.”² Wbrew pozorom nie jest to opis pierwszych dni walki z koronawirusem w USA, lecz doniesienia medialne na temat pandemii grypy Hiszpanki w 1918 roku.

„Niedługo po kazaniu rozpoczęły się upały. Był koniec czerwca. (...) Słońce prześladowało naszych obywateli we wszystkich zakątkach ulic i jeśli zatrzymywali się choć na chwilę, dosięgało ich natychmiast. Ponieważ te pierwsze upały zbiegły się z gwałtownym wzrostem liczby ofiar, która dochodziła do siedmiuset tygodniowo, przygnębiecie ogarnęło miasto. Na przedmieściach, pomiędzy ulicami ciągnącymi się płasko i domami, które miały tarasy, ożywienie zmalało i w tej dzielnicy, gdzie ludzie mieszkali zawsze na progach swych domów, wszystkie drzwi i okiennice były zamknięte; nie wiadomo, czy chronili się w ten sposób przed dżumą, czy przed słońcem.”³ To również nie jest opis początków epidemii COVID-19 a fragment światowej sławy dzieła A. Camusa pt. „Dżuma”. Oba przytoczone przeze mnie fragmenty wskazują, iż konieczność mierzenia się społeczeństwa z zarazą nie jest czymś nowym i niespotykanym. Historia, literatura a także piśmiennictwo zna wiele podobnych przykładów, dlatego do walki z zagrożeniem możemy wykorzystać dziejowe doświadczenia społeczeństwa.

K. Czernek zakłada, iż działanie człowieka jest zdeterminowane nie tylko przez czynniki o charakterze ekonomicznym, lecz w przypadku podaży usług turystycznych wynika także z sieci powiązań społecznych. Ze względu na złożoność produktu musi on podlegać kooperacji. Sieci mają na celu przesłanki ekonomiczne, ale przebieg współpracy jest uzależniony od stosunków społecznych”⁴. Z powyższym twierdzeniem nie sposób się nie zgodzić, w tym miejscu należałoby jednak dodać również czynniki epidemiologiczne. Wirus SARS-CoV-2 (zwany też koronawirusem) to czynnik wywołujący chorobę COVID-19, która wpłynęła nieodwracalnie na sektor turystyczny i szkolnictwo branżowe.

² T. Jędrzycki, *Nasze Czasy Ilustrowana Historia XX wieku*, Warszawa 1999, s. 132.

³ http://www.rcebilgoraj.lbl.pl/download/materialy/jezyk_polski/8.pdf

⁴ *Turystyka wobec zmian współczesnego świata zmiany, bariery, innowacje*, red. G. Gołębski, A. Niezgoda, Poznań 2014, s. 6.

Szkoła ma niebagatelny wpływ na budowanie postaw, preferencji i przyzwyczajzeń jeśli chodzi o turystykę⁵. Jest to istotne źródło zachęty i inspiracji do działalności turystycznej, dlatego kształcenie w szkołach branżowych na potrzeby branży turystycznej ma tak duże znaczenie. Pandemia wywarła ogromny wpływ na polską gospodarkę i szkolnictwo. Sektor turystyczny od wielu miesięcy nie może normalnie funkcjonować, kolejne obostrzenia, zakazy prowadzenia działalności, zamykanie granic czy zakazy wykonywania przewozów lotniczych powodują, że wiele podmiotów zawiesza działalność. Dodatkowo sytuacja ta wywarła wpływ na decyzje konsumenckie, które były podyktowane obawą o życie i zdrowie, a także kwestie finansowe. Wiele osób w tej sytuacji wykazywało się bardzo dużą odpowiedzialnością za wspólną sprawę i pomoc branży turystycznej, ale jednak nie wszyscy. Warto zwrócić uwagę na wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich (RPO) do Ministra Rozwoju (MR) z dnia 30 kwietnia 2020 r. oraz 9 lipca 2020 r. w sprawie regulacji pozwalającej organizatorom turystyki na odroczenie skuteczności odstąpienia od umowy o 180 dni celem zwrotu środków podróży. RPO uznał, iż „rażącym naruszeniem praw konsumentów jest przepis dający przedsiębiorcom turystycznym pół roku na zwrot pieniędzy wpłaconych przez ludzi na imprezę odwołaną z powodu epidemii”. Przypomnę tylko, iż stwierdzić naruszenie zbiorowych praw konsumentów może wyłącznie Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w ramach odpowiedniego postępowania⁶. Według RPO, komentowana regulacja „to także przerzucenie na konsumentów ciężaru kryzysu branży turystycznej w okresie epidemii (...) Prawa konsumentów wskutek pandemii nie mogą zostać ograniczone. Ochrona przedsiębiorców z branży turystycznej nie może się zaś odbywać kosztem konsumentów.”⁷

Biorąc powyższe pod uwagę należy wyrazić ogromne zdziwienie i podkreślić, że RPO ma być rzecznikiem wszystkich obywateli, w tym również przedsiębiorców, we wskazanych wystąpieniach organ ten zdecydował się wejść w kompetencje rzecznika konsumentów i zbagatelizować problem

⁵ A. Dąbrowski, R. Rowiński, Wpływ szkoły na kształtowanie potrzeb turystycznych uczniów, (w:) Aksjologia turystyki, Warszawa 2006, s. 283, red. Z. Dziubiński.

⁶ https://www.uokik.gov.pl/zbiorowe_interesy_konsumentow.php

⁷ <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-ochrona-przedsiębiorcow-branzy-turystycznej-nie-kosztem-konsumentow>

przedsiębiorców turystycznych. Takie działanie jest niedopuszczalne i stanowi o braku zrozumienia dla problemu branży, która sama wystartowała z kampanią „nie odwołuj, weź voucher”⁸ aby nakłonić konsumentów do nieodwoływania rezerwacji w imię społecznej odpowiedzialności konsumentów wobec przedsiębiorców turystycznych w tej trudnej sytuacji.

W trudnej sytuacji znaleźli się także uczniowie szkół branżowych, które to placówki uczą praktycznego zawodu. W dobie pandemii wykonywanie zadań praktycznych stało się bardzo utrudnione. Warto dodać, że pojawiły się problemy z realizacją praktyk i staży przewidzianych w programach nauczania. Braki sprzętowe w polskich gospodarstwach domowych i ciągły problem tzw. wykluczenia cyfrowego z całą pewnością nie pomogły w tym trudnym dla wszystkich okresie. Skutkiem było pogorszenie nastrojów konsumenckich i uczniowskich oraz obniżenie poziomu zaufania do podróżowania i do szkół jako instytucji.⁹ Z informacji z rynków zagranicznych, wynika iż sytuacja nadal jest dramatyczna. W Hiszpanii od czasu pojawienia się ognisk pandemii, rezerwacje diametralnie spadają, tylko w lipcu 2020 spadek rezerwacji wyniósł 65% w stosunku do lipca roku ubiegłego¹⁰. Z kolei jak podaje Instytut Badań Demoskopika, Włochy straciły w samym sierpniu 2020 r. ponad 70 procent zagranicznych turystów ponosząc z tego tytułu straty na blisko 2 miliardy euro¹¹. Podobne spadki, choć nie aż tak dramatyczne dotyczą Francji, do której przybywa blisko 40% mniej turystów niż dotychczas¹². BARIN – Board of Airlines in the Netherlands postuluje z kolei wprowadzenie kontroli wszystkich pasażerów podróżujących na terenie Holandii. Celem tej kontroli miałyby być zwiększenie zaufania konsumentów do samolotu jako środka transportu¹³. Wiele

⁸ <https://www.pot.gov.pl/pl/nawosci/polecane/nie-odwoluj-podrozy-zmien-termin-wspierajmy-turystyke-2>

⁹ https://www.hosteltur.com/138158_las-visitass-a-los-portales-de-viajes-caen-de-nuevo-despues-de-los-rebotes.html

¹⁰ https://www.hosteltur.com/138148_cuando-se-reactivaran-los-viajes-de-negocios-segun-gbta.html?code=home-page%7b2020-07-22%7d&utm_source=newsletter-es&utm_medium=email&utm_campaign=el-69-de-los-espanoles-no-piensa-viajar-por-ocio-en-los-proximos-6-meses-hosteltur-22-07-2020&utm_term=20200722&utm_content=distribucion-10 oraz https://www.hosteltur.com/138230_las-reservas-caen-un-15-desde-los-rebotes-confirma-rumboes.html?code=home-page%7b2020-07-27%7d&utm_source=newsletter-es&utm_medium=email&utm_campaign=el-gobierno-intenta-que-canarias-y-baleares-queden-fuera-de-la-cuarentena-hosteltur-27-07-2020&utm_term=20200727&utm_content=distribucion-3

¹¹ <https://www.pb.pl/wlochy-stracily-70-proc-zagranicznych-turystow-i-2-mld-euro-1000490>

¹² <https://next.gazeta.pl/next/7,151003,25727320,francja-z-powodu-koronawirusa-odnotowuje-30-40-procentowy-spadek.html>

¹³ <https://www.barin.nl/5221-2/>

organizacji branżowych oraz organów władzy publicznej w Europie i na świecie podejmuje działania mające na celu poprawę sytuacji. Przykładowo w Niemczech Centrum do spraw Turystyki uruchomiło stronę internetową www.tourismus-wegweiser.de, gdzie znajdują się niezbędne informacje dotyczące regulacji koronawirusowych właściwych dla poszczególnych landów. Z kolei Brand USA odnotowuje spadki w rezerwacjach do 70% stąd, nawiązała ścisłą współpracę z Destination Canada w celu odbudowy rynku turystyki indywidualnej. Należy jednocześnie wskazać, iż UE przygotowała wytyczne umożliwiające stopniowe i skoordynowane otwarcie usług i obiektów turystycznych, jak tylko pozwoli na to sytuacja epidemiologiczna¹⁴.

Jak podaje KE dla przedsiębiorstw turystycznych przygotowano następujące propozycje:

„zapewnienie płynności przedsiębiorstwom turystycznym, w szczególności małych i średnich przedsiębiorstw przez:

- bony będące atrakcyjną i bezpieczną alternatywą dla zwrotu gotówki;
- ratowanie miejsc pracy dzięki pomocy finansowej w wysokości 100 mld euro w ramach programu SURE;
- zapoznavanie Europejczyków z lokalną ofertą turystyczną, propagowanie lokalnych atrakcji i turystyki oraz promowanie Europy jako bezpiecznego celu turystycznego;
- wsparcie finansowe poprzez inicjatywę inwestycyjną w odpowiedzi na koronawirusa, pożyczki Europejskiego Funduszu Inwestycyjnego i elastyczność w egzekwowaniu zasad pomocy państwa”¹⁵.

Wszystkie te działania pokazują z jak dramatyczną i poważną sytuacją przyszło nam się zmierzyć. O powadze sytuacji świadczą przytoczone na wstępie fragmenty literatury, które czytelnicy z całą pewnością utożsamiali z obecną

¹⁴ https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/travel-and-transportation-during-coronavirus-pandemic/eu-helps-reboot-europes-tourism_pl

¹⁵ https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/travel-and-transportation-during-coronavirus-pandemic/eu-helps-reboot-europes-tourism_pl

sytuacją, a opisywały najbardziej dramatyczne przeżycia historyczne i kanon światowej literatury. To wszystko sprawia, że podejmowane przez władze działania muszą być zdecydowane i uwzględniające interes wielu stron tej sytuacji.

Wobec powyższego w ramach opracowanego raportu wskazane zostaną wnioski i implikacje dla obszarów:

- a) edukacji i jej dostosowania do potrzeb rynku pracy,
- b) współpracy przedsiębiorców z edukacją,
- c) kompetencji odniesionych do instytucji rynku pracy,
- d) specyficznych potrzeb sektora w odniesieniu do partnerów społecznych.

Pamiętać należy, iż aby myśleć o rozwoju turystyki przyjazdowej, jak również wyjazdowej należy zadbać o kompetencje przyszłych adeptów zawodów turystycznych. Jak wskazuje Z. Żukowska szansą jest:

- 1) upowszechnianie języka angielskiego, jako najlepszej płaszczyzny kontaktów;
- 2) zachowanie przepisów prawa i obyczajów gości z zagranicy;
- 3) zniesienie barier infrastrukturalnych;
- 4) dostępność nowych technologii dla promocji i rozwoju tego obszaru¹⁶.

Biorąc powyższe pod uwagę, nie sposób w dobie pandemii kwestionować stanowisko Z. Żukowskiej, które będzie przewijało się przez cały niniejszy raport, a zgodnie z którym: „Internet to nie ewolucja a rewolucja w rozwoju szans na promocję wartości turystyki”.¹⁷ Dodatkowo należy pamiętać o zapewnieniu możliwości zdobywania przyszłym pracownikom umiejętności w obszarze bezpieczeństwa i higieny pracy w związku z dynamicznie zmieniającą się sytuacją epidemiczną.

¹⁶ Z. Żukowska, Aktywna turystyka młodzieżowa w wychowaniu do zdrowego stylu życia w: Aksjologia turystyki, red. Z. Dziubiński, Warszawa 2006, s. 275.

¹⁷ Tamże.

Podsumowanie

Rozdział niniejszy miał charakter analizy socjologiczno-ekonomicznej. Wykazano podstawowe implikacje związane z epidemią COVID-19. Pewne działania podjęła także Komisja Europejska, jednak na ten moment ograniczając się wyłącznie do wytycznych i dobrych praktyk. Niewątpliwie szansą na odbudowę zarówno obszaru turystyki jak i edukacji może stać się tzw. fundusz odbudowy (recovery fund), który będzie wdrażany w drugiej połowie 2021 roku.

2. Identyfikacja regulacji prawnych mających na celu wspieranie przedsiębiorstw turystycznych i ocena przyjętych rozwiązań pod względem ich trwałości i skuteczności

Wprowadzenie

Rozdział trzeci ma służyć omówieniu regulacji prawnych dotyczących przedsiębiorców turystycznych. O celowości i trwałości zaproponowanych rozwiązań może świadczyć popularność instrumentów pomocowych.

Omówiona zostanie tzw. „ustawa covidowa”, „tarcza turystyczna”, jak również mechanizm Polskiego Bonu Turystycznego, Turystyczny Fundusz Zwrotów, czy Turystyczny Fundusz Pomocowy.

Jak już było wspomniane podstawę do rozważań w niniejszym zakresie stanowi ustawa covidowa. W związku z jej licznymi nowelizacjami warto przytoczyć zachowujące aktualność słowa L. Falandysza: „Żadne ludzkie dzieło nie jest przecież doskonałe. Lepiej uczynić coś konkretnego w dobrym kierunku, niż tylko mnożyć oskarżenia.”¹⁸ Pamiętać należy, iż nie jest to jedyna regulacja mająca na celu wspieranie przedsiębiorców turystycznych, pamiętać trzeba choćby o licznych rozporządzeniach dotyczących stanu zagrożenia epidemicznego i kolejnych wydanych w czasie stanu epidemii. W zakresie nieuregulowanym w ustawie covidowej stosuje się ustawę z dnia 5 grudnia 2008

¹⁸ L. Falandysz, *Warto zostać prawnikiem*, Warszawa 2003, s. 92.

r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi¹⁹, która zawiera delegację do wydania aktów wykonawczych. Podstawowa ścieżka proceduralna określona w art. 46 ust. 2 ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi, wskazuje, iż jeżeli zagrożenie epidemiczne lub epidemia występuje na obszarze więcej niż jednego województwa, stan zagrożenia epidemicznego lub stan epidemii ogłasza i odwołuje, w drodze rozporządzenia, minister właściwy do spraw zdrowia w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw administracji publicznej, na wniosek Głównego Inspektora Sanitarnego.

Na podstawie wskazanej delegacji ustawowej, wydano następujące akty wykonawcze:

- 1) Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego (Dz.U. z 2020 r. poz. 433);
- 2) Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie odwołania na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego z dnia 20 marca 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 490);
- 3) Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 491);
- 4) Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 24 marca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 522);
- 5) Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 25 marca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 531);

¹⁹ Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (t.j. Dz. U. 2019 poz. 1239 ze zm.).

6) Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 31 marca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 565).

W okresie od dnia 14 marca 2020 r. do 19 marca 2020 r. na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej obowiązywał stan zagrożenia epidemicznego w związku z zakażeniami wirusem SARS-CoV-2. Dziś obowiązujący stan prawny jednoznacznie wskazuje, iż w okresie od dnia 20 marca 2020 r. do odwołania na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej mamy do czynienia ze stanem epidemii w związku z zakażeniami wirusem SARS-CoV-2.

Zakres przedmiotowy rozporządzeń dotyczących stanu zagrożenia epidemicznego określał:

- ograniczenia określonego sposobu przemieszczania się;
- ograniczenia lub zakaz obrotu i używania określonych przedmiotów;
- ograniczenia w funkcjonowaniu określonych instytucji lub zakładów pracy;
- zakazy w zakresie organizowania widowisk i innych zgromadzeń ludności.

Zakres przedmiotowy rozporządzeń dotyczących stanu epidemii określał dodatkowo:

- nakazy w obszarze udostępniania nieruchomości, lokali i terenów przewidzianych planami przeciwepidemicznymi.

Początkowo w czasie stanu zagrożenia epidemicznego wprowadzono w zakresie turystyki tylko czasowe ograniczenie działalności związanej z prowadzeniem turystycznych obiektów noclegowych i miejsc krótkotrwałego zakwaterowania (ujętej w Polskiej Klasyfikacji Działalności w podklasie 55.20). Z biegiem czasu zakazy w tym obszarze zaczęły się rozszerzać, choć w rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii nie było ograniczeń dla typowego sektora turystyki.

Warto wskazać, iż zmiany z 31 marca 2020 r. do ustawy covidowej wprowadziły dodatkową delegację ustawową do wydawania rozporządzeń w

przedmiotowym zakresie. Zgodnie z art. 46a ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi, w przypadku wystąpienia stanu epidemii lub stanu zagrożenia epidemicznego o charakterze i w rozmiarach przekraczających możliwości działania właściwych organów administracji rządowej i organów jednostek samorządu terytorialnego, Rada Ministrów może określić, w drodze rozporządzenia, na podstawie danych przekazanych przez ministra właściwego do spraw zdrowia, ministra właściwego do spraw wewnętrznych, ministra właściwego do spraw administracji publicznej, Głównego Inspektora Sanitarnego oraz wojewodów:

1) zagrożony obszar wraz ze wskazaniem rodzaju strefy, na którym wystąpił stan epidemii lub stan zagrożenia epidemicznego,

2) rodzaj stosowanych rozwiązań

- mając na względzie zakres stosowanych rozwiązań oraz uwzględniając bieżące możliwości budżetu państwa oraz budżetów jednostek samorządu terytorialnego.

Na tej podstawie prawnej zostały wydane następujące akty wykonawcze, których epizodyczność wynika z dynamicznych zmian stanu faktycznego.

1) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 marca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 566);

2) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 kwietnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 658);

3) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 kwietnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 697);

4) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 maja 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 792);

- 5) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 maja 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 878);
- 6) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 maja 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 964);
- 7) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 czerwca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 1066);
- 8) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 sierpnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r. poz. 1356);
- 9) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 1393);
- 10) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 sierpnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 1425);
- 11) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 sierpnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 1484);
- 12) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 września 2020 r. (zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 1505);
- 13) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 4 września 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 1535);

14) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 września 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 1573);

15) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 września 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 1614);

16) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 września 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 1654);

17) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 września 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 1687).

Wskazane wyżej akty normatywne mają charakter epizodyczny i nie stanowią wartości dodanej na przyszłość jeśli chodzi o wspieranie przedsiębiorstw turystycznych pod względem trwałości. Regulacje te pośrednio lub bezpośrednio odnosiły się do turystyki w zakresie w jakim ograniczano funkcjonowanie sektora turystyki. Akty wykonawcze z niewielkimi wyjątkami są materią podlegającą dynamicznym zmianom. Wyjątek w obszarze turystyki to z pewnością przyjęte 16 lat temu rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 19 sierpnia 2004 r. w sprawie obiektów hotelarskich i innych obiektów, w których są świadczone usługi hotelarskie (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 2166). Takich przykładów jest niestety niewiele. Rozporządzenia ww. wymienione wpływały na działalność mikroprzedsiębiorców, małych i średnich przedsiębiorców, jeżeli prowadzili oni działalność związaną z ograniczeniami przewidzianymi w rozporządzeniach. Niezwykle ważne dla branży turystycznej były rozporządzenia wydawane również na podstawie art. 119 ust. 2 ustawy z dnia 3 lipca 2002 r. prawo lotnicze (Dz.U. Nr 130, poz. 1112). Rada Ministrów może bowiem, w drodze rozporządzenia, wprowadzić zakazy i ograniczenia w ruchu lotniczym, ze względu na sprawy bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej w tym bezpieczeństwa epidemicznego. W tym zakresie wydano:

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 13 marca 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 436);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 24 marca 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 521);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 9 kwietnia 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 644);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 23 kwietnia 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 734);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 8 maja 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 826);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 21 maja 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 909);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 5 czerwca 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 1005);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 16 czerwca 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 1050);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 30 czerwca 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 1160);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 14 lipca 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 1242);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 28 lipca 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 1311);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 11 sierpnia 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 1372);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 25 sierpnia 2020 r. (Dz.U. 2020 poz. 1452);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 31 sierpnia 2020 r. (Dz.U. 2020 poz. 1498);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 15 września 2020 r. (Dz.U. 2020 poz. 1587);

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zakazów w ruchu lotniczym z dnia 28 września 2020 r. (Dz.U. 2020 poz. 1665).

Wskazane rozporządzenia wprowadzały zakazy wykonywania na lotniskach wpisanych do rejestru lotnisk cywilnych i lądowiskach wpisanych do ewidencji lądowisk, lądowań samolotów przewożących pasażerów, cywilnych statków powietrznych wykonujących loty międzynarodowe z lotnisk położonych na

terytorium określonym w aktach wykonawczych. Nie były to więc regulacje, które w jakikolwiek sposób przyczyniłyby się do trwałych rozwiązań wypracowanych na potrzeby branży turystycznej. Warto jednak podkreślić, iż najwięksi na świecie organizatorzy turystyki korzystają przede wszystkim z transportu lotniczego²⁰. Wskazując na potencjał jaki w branży istnieje w związku z liczbą turystów korzystających rokrocznie z imprez turystycznych i biorąc pod uwagę fakt, iż większość z tych osób podróżuje drogą powietrzną, można stwierdzić, iż linie lotnicze obsługujące tę gałąź rynku są potencjalnie jednym z głównych dostawców środków pieniężnych do budżetu. M. Nalazek jednoznacznie stwierdza, iż obecnie światowi organizatorzy turystyki „są właścicielami lub kontrolują czarterowe linie lotnicze, wiele hoteli i wreszcie mają na zasadzie własności lub franczyzy wiele własnych punktów sprzedaży.”²¹ Dodatkowo jak wskazuje M. Nalazek „istotnym elementem działalności przewoźników „niskokosztowych” jest oferowanie przez nich obok usług przewozowych usług dodatkowych, przede wszystkim hotelowych oraz wynajmu samochodów, co stanowi bezpośrednią konkurencję zarówno dla agencji turystycznych jak i touroperatorów”²². Rynek transportu lotniczego podlega w obecnym czasie wielu przeobrażeniom. Cechuje go bardzo duża konkurencyjność w układzie wewnątrzgałęziowym jak i międzygałęziowym²³.

Rozwiązaniem, które może mieć z kolei charakter długofalowy było wprowadzenie do obowiązującego rozporządzenia Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 27 grudnia 2017 r. w sprawie minimalnej wysokości sumy gwarancji bankowej i ubezpieczeniowej wymaganej w związku z działalnością wykonywaną przez organizatorów turystyki i przedsiębiorców ułatwiających nabywanie powiązanych usług turystycznych (Dz. U. poz. 2507) regulacji, które umożliwią odniesienie deklarowanego rocznego przychodu (służącego ustaleniu minimalnej

²⁰ <https://www.value.today/world-top-companies/travel-and-leisure>, zob. też: Raport Zagrożenia zmieniły kierunki wyjazdów turystycznych Europa górą. Touroperatorzy Turystyka wyjazdowa Ranking 2017, red. E. Kubaczyk.

²¹ M. Nalazek, Świat. Dynamiczne pakietowanie płaszczyzną konkurowania, (w:) Raport Zagrożenia zmieniły kierunki wyjazdów turystycznych Europa górą. Touroperatorzy Turystyka wyjazdowa Ranking 2017, red. E. Kubaczyk, s. 6, por. Raport Rynek Lotniczy 2017, red. D. Tłoczyński, s. 10.

²² Raport Rynek Lotniczy 2017, red. D. Tłoczyński, s. 8.

²³ Raport Rynek Lotniczy 2017, red. D. Tłoczyński, s. 6.

sumy gwarancji bankowej i ubezpieczeniowej²⁴) do aktualnie odnotowywanych strat finansowych przedsiębiorców. Należy jednak zwrócić uwagę, iż mechanizm ten został przewidziany tylko na rok 2020 i ma na celu pomoc branży touroperatorskiej w czasie trwającej światowej pandemii.²⁵ Rozwiązanie to mogłoby wpisać się na stałe w kanon regulacji dla branży organizacji turystyki, ponieważ jest spójne z postulatami, które pojawiały się już w przeszłości i wskazywały na propozycję stopniowego zmniejszania zaangażowania I filaru systemu zabezpieczeń w postaci gwarancji bankowych i ubezpieczeniowych²⁶ na rzecz Turystycznego Funduszu Gwarancyjnego. Rozporządzenie Ministra Finansów zmieniające rozporządzenie w sprawie minimalnej wysokości sumy gwarancji bankowej i ubezpieczeniowej wymaganej w związku z działalnością wykonywaną przez organizatorów turystyki i przedsiębiorców ułatwiających nabywanie powiązanych usług turystycznych z dnia 8 kwietnia 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 648) wprowadziło odniesienie do 30% prognozy rocznego przychodu, deklarowanego na potrzeby określenia minimalnej wysokości sumy gwarancji bankowej lub ubezpieczeniowej w roku obrotowym 2020. Powyższe oznacza, iż nabywane instrumenty zabezpieczeń na wypadek niewypłacalności powinny być wyliczane na podstawie 30% przychodu. W związku z powyższym roczny przychód deklarowany na okres kolejnych 12 miesięcy na potrzeby określenia minimalnej wysokości sumy gwarancji w roku obrotowym 2020 nie może być niższy niż 30% rocznego przychodu osiągniętego w roku obrotowym 2019. Analogiczne rozwiązanie zaproponowano w drugim instrumencie czyli ubezpieczeniu na rzecz podróżnych. Preferencyjne stawki na rok 2020 określiło rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 8 kwietnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie minimalnej wysokości sumy ubezpieczenia na rzecz podróżnych związanej z działalnością wykonywaną przez organizatorów turystyki i przedsiębiorców ułatwiających nabywanie powiązanych usług turystycznych (Dz.U. 2020 poz. 649). W czasie pandemii koronawirusa przychody branży turystycznej spadły w znacznym stopniu. W szczególności spadki przychodów

²⁴ A. Daszewska, A. Dąbrowska, T. Wróblewski, Turystyczny Poradnik Ubezpieczeniowy, Bydgoszcz-Warszawa, 2005, s. 25

²⁵ <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12331502/katalog/12671277#12671277>

²⁶ E. Kowalewski, Ubezpieczenia turystyczne (w:) Odpowiedzialność biur podróży a ochrona klientów w prawie polskim, red. M. Nesterowicz, Toruń 2013, s. 163.

dotknęły organizatorów turystyki i przedsiębiorców ułatwiających nabywanie powiązanych usług turystycznych. Na sytuację finansową przedsiębiorców turystycznych w trakcie wprowadzania wyżej wymienionych rozporządzeń Ministra Finansów znacznie wpłynęło także rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie zakazów w ruchu lotniczym (Dz. U. poz. 436, z późn. zm.), oraz rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie czasowego zawieszenia lub ograniczenia ruchu granicznego na określonych przejściach granicznych (Dz. U. poz. 435, z późn. zm.). Gwarancje ubezpieczeniowe i gwarancje bankowe, były i nadal są nabywane przez przedsiębiorców turystycznych na rok obrotowy 2020. Na początku pandemii odnotowano spadek sprzedaży w branży turystycznej na poziomie 60-70%, co w wymierny sposób wpłynęło na obniżenie przychodów przedsiębiorców. W związku z powyższym uzasadnione było ograniczenie, o taki zakres procentowy sposobu obliczania i określania rocznego przychodu przedsiębiorców turystycznych, który stanowił podstawę do obliczenia minimalnej wysokości sumy gwarancji bankowej lub ubezpieczeniowej.²⁷ Rozwiązanie zaproponowane przez prawodawcę, jest więc korzystne i mogłoby na przyszłość stać się w miarę zwiększania zasobów finansowych Turystycznego Funduszu Gwarancyjnego sposobem docelowego wyliczania wysokości zabezpieczeń w I filarze. W tym zakresie należy podkreślić, iż byłby to jeden z elementów tzw. publicyzacji prawa ubezpieczeń²⁸, czyli położenia większego nacisku na domenę za którą odpowiada w tym przypadku Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny. Zdaniem S. Szulca „nie można jednoznacznie stwierdzić, czy osiągnięty poziom zabezpieczeń jest wystarczający. Środki te gromadzone są z wpłat klientów, którzy w większości nie do końca są tego świadomi. To jest dyskusja potrzebna, ale należałoby przeprowadzić ją w szerszym gronie touroperatorów. Sądzę, że można by jeszcze trochę poczekać i zebrać kwotę, która z całą pewnością zabezpieczy klientów. Szczególnie że zapowiada się zmiana koniunktury, która może przynieść różne scenariusze dla rynku.”²⁹ Z powyższego wynika, że idea odejścia od I filaru lub też redukcja jego wysokości jest słuszna, ale pod

²⁷ <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12331502/katalog/12671277#12671277>

²⁸ A. Żurawik, Publicyzacja prawa ubezpieczeń. Zarys, (w:) Kierunki rozwoju ubezpieczeń gospodarczych w Polsce wybrane zagadnienia prawne, red. B. Gnęła, M. Szaraniec, Warszawa 2013, s. 329.

²⁹ <https://www.waszaturystyka.pl/touroperatorzy-w-2020-nastawiaja-sie-na-zyski-nie-wzrosty/>

warunkiem stopniowego napełnienia się Turystycznego Funduszu Gwarancyjnego. Należy wyraźnie podkreślić, iż zmniejszenie udziału własnego w I filarze systemu zabezpieczeń jest rozwiązaniem dobrym z punktu widzenia branży turystycznej. Wydaje się, iż mógłby być to instrument trwały i skuteczny na przyszłość, gdyby prawodawca zdecydował się na recypowanie go jako rozwiązania modelowego i systemowego. Ocenę tego środka będzie można dokonać jednak dopiero w przyszłym roku, kiedy ewentualne zabezpieczenia będą uruchamiane na wypadek niewypłacalności, ale już dziś można stwierdzić, że działanie to pozwoliło branży turystycznej przetrwać. Trzeba podkreślić, że zabezpieczenia te są udzielane przez towarzystwa ubezpieczeniowe, które szacują ryzyko i podejmują decyzję o udzieleniu bądź odmowie udzielenia odpowiedniego produktu ubezpieczeniowego. Brak przedłużenia gwarancji spowodowany jest najczęściej ogłoszenie niewypłacalności danego organizatora turystyki. „W styczniu, po komunikacie o rozprzestrzenianiu się koronawirusa w Chinach klienci przestali rezerwować wyjazdy. Mimo złożenia przez nas programu oszczędnościowego, na przeczekanie kryzysu nasz szwajcarski inwestor nie zdecydował się na przedłużenie gwarancji, która skończyła się 31 marca 2020 r.”³⁰ Tak mówił P. Chojnowski, prezes Tour Asia, biura podróży, które ogłosiło w kwietniu 2020 r. niewypłacalność, którą pokryła gwarancja w wysokości 607 tysięcy złotych wystawiona przez Ergo.³¹ Reformy są stale poddawane analizom i ocenom, jak wskazuje M. Zawicki jeśli są rzetelne i konstruktywne umożliwiają formułowanie dalszych wniosków i zaleceń co do ich rozwoju³². Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych podlega ciągłemu rozwojowi. Obecny etap można opisać jako refleksję nad skutkami reform³³. Środki zapobiegawcze podejmowane w celu zahamowania rozprzestrzeniania się COVID-19 wpływają na zachowania konsumentów,

³⁰ <https://turystyka.rp.pl/biura-podrozy/25545-tourasia-zglosila-niewypłacalnosc>

³¹ <https://turystyka.rp.pl/biura-podrozy/25545-tourasia-zglosila-niewypłacalnosc>

³² M. Zawicki, Deficyty współzazędzania publicznego w Unii Europejskiej (w:) *Nowe zarządzanie publiczne i public governance w Polsce i w Europie*, A. Bosiacki, H. Izdebski, A. Nelicki, I. Zachariasz, Warszawa 2010, s.115.

³³ Tamże, s. 111.

w szczególności w branżach takich jak: hotelarstwo, organizacja turystyki, transport, usługi rozrywkowe i kulturalne. Z dnia na dzień liczba zleceń ulega drastycznemu zmniejszeniu, a te, które zostały już podjęte, są często przerywane w trakcie ich wykonywania. Wobec powyższego zaistniała potrzeba wprowadzenia szczególnych rozwiązań mających na celu przeciwdziałanie negatywnym skutkom gospodarczym tej sytuacji. Konieczne stało się opracowanie pakietu osłonowego dla firm, zapobiegającego zwłaszcza utracie płynności w ramach prowadzonych przez nie działalności.³⁴

Już w pierwszej wersji tzw. tarczy antykryzysowej³⁵ znalazły się rozwiązania legislacyjne dedykowane branży turystycznej. Pierwsze, które omówię to tzw. domniemanie prawne w obszarze usług hotelarskich. Zgodnie z wprowadzonym instrumentem domniemywa się, że w obiektach, w których są świadczone usługi hotelarskie bez uprzedniego zgłoszenia do właściwej ewidencji, o której mowa w art. 38 ustawy o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych, nie są spełnione wymagania sanitarne. Oznacza to, że jeśli gestor prowadzi działalność w obiekcie, który nie jest zaszeregowany i skategoryzowany w ewidencji marszałka województwa, alternatywnie obiekt ten nie jest wpisany do ewidencji tzw. innych obiektów hotelarskich prowadzonej przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta. Działalność taka nie tylko jest nielegalna, ale zgodnie ze wskazanym domniemaniem nie spełnia wymogów sanitarnych, co w dobie pandemii COVID-19 może stanowić istotny czynnik decyzji konsumenckich. Inspekcja Sanitarna ma również dodatkowy argument do podjęcia odpowiednich działań w sytuacji, gdy obiekt tego typu wbrew prawu świadczy usługi hotelarskie. Zaproponowane rozwiązanie ma charakter trwały, a przede wszystkim wywiera odstrasżający wpływ na osoby, które chcą prowadzić działalność nie respektując przepisów prawa powszechnie obowiązującego. Wydaje się, że jest to bardzo ważny instrument, który przy okazji pandemii koronawirusa przysłuży się na przyszłość walce z szarą strefą w branży obiektów zakwaterowania. W ustawie przewidziano również inne szczególne rozwiązania dotyczące ewentualnych odwołanych podróży pozostających w bezpośrednim

³⁴ <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=299>

³⁵ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200000374/O/D20200374.pdf>

związku z wybuchem epidemii wirusa SARS-CoV-2, tak aby należycie zabezpieczyć rynek turystyczny³⁶.

W przypadku, gdy podróżny odstąpi od umowy w trybie określonym w art. 47 ust. 4 ustawy z dnia 24 listopada 2017 r. o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych lub organizator turystyki rozwiąże umowę o udział w imprezie turystycznej w trybie określonym w art. 47 ust. 5 pkt 2 tej ustawy, które to odstąpienie od umowy lub rozwiązanie umowy pozostaje w bezpośrednim związku z wybuchem epidemii wirusa SARS-CoV-2, przedsiębiorcy turystycznemu przysługiwał do 5 września 2020 r. zwrot wpłat przekazanych na Turystyczny Fundusz Gwarancyjny. Przedsiębiorca turystyczny w przypadku, o którym mowa powyżej, mógł wystąpić do Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego, o zwrot wpłaty, nie później niż w terminie 60 dni od dnia odstąpienia od umowy lub rozwiązania umowy. Warto wskazać, iż o taki zwrot można było ubiegać się wyłącznie w przypadku skutecznego rozwiązania umowy. Kluczowe jest tutaj sformułowanie „skuteczne rozwiązanie”, które następowało po upływie wskazanego w art. 15k terminu, o czym szerzej za chwilę. Powyższe rozwiązanie należy zatem rozumieć jako możliwość zwrotu środków wpłaconych na TFG, w przypadku rozwiązania umowy o imprezę turystyczną ze względu na nieuniknione i nadzwyczajne okoliczności, które mają mieć bezpośredni związek z COVID-19. W związku z powyższym nieuprawnionym jest twierdzenie, iż rozwiązanie to może mieć jakikolwiek wpływ na procedurę zwrotów wpłat dla klientów z nowo powołanego Turystycznego Funduszu Zwrotów (TFZ). Część touroperatorów wystąpiła do TFG o zwrot składek za odwołane imprezy. Klienci tych biur nie mogą mieć zwrotu pomniejszanego o 10-15 złotych, ponieważ jeśli składki z TFG zostały przez biuro podróży „odzyskane” oznacza to ni mniej ni więcej tylko tyle, że umowa została skutecznie rozwiązana, a touroperator ma 14 dni na dokonanie zwrotu wpłat. Zatem biura, które otrzymały zwrot, nie będą miały obowiązku ponownego przekazania składki na konto TFG, aby TFZ mógł dokonać zwrotu 100% zaliczki, ponieważ zwrot taki nie nastąpi przy udziale UFG. Samodzielnie o zwrot w takiej

³⁶ <http://sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=265>

sytuacji będzie musiał zatroszczyć się sam organizator turystyki. Powyższe rozwiązania były zawarte w pierwotnej wersji ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, która zawierała 37 artykułów i błyskawicznie została przyjęta najpierw przez Radę Ministrów a następnie przez Sejm RP i Senat RP bez poprawek³⁷.

Omówione rozwiązanie, ma charakter wybitnie epizodyczny, choć jako modelowe mogłoby być pomocne dla działalności touroperatorskiej - na przyszłość w związku z innymi sytuacjami nadzwyczajnymi i nieuniknionymi. Należy jednak mieć na względzie fakt, iż składka na TFG w zasadzie ma wymiar „symboliczny” ponieważ maksymalnie wynosi 30 zł a realnie 15 zł³⁸.

Kolejnym ważnym instrumentem, tym razem wspierającym branżę poprzez TFG jest możliwość dokapitalizowania tego rachunku. Jeżeli wysokość zwrotnego finansowania udzielonego przez Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny na rzecz Turystycznego Funduszu Gwarancyjnego, nie wystarcza w całości na pokrycie kosztów niezbędnych do jego właściwego funkcjonowania, wówczas Bank Gospodarstwa Krajowego może udzielić Ubezpieczeniowemu Funduszowi Gwarancyjnemu kredytu na indywidualnie ustalonych warunkach, maksymalnie do wysokości środków zgromadzonych na wyodrębnionym rachunku, na dzień wejścia w życie ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych. Udzielenie kredytu, o którym mowa powyżej, możliwe jest jedynie w okresie obowiązywania ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, przy czym okres spłaty zobowiązania Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego będzie nie dłuższy niż 10 lat. W praktyce powyższa regulacja oznacza iż BGK w zasadzie będzie

³⁷ <http://sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=016EAA75EDD551EBC125851E0077C1C2>

³⁸ Tak: Rozporządzenie Ministra Sportu i Turystyki z dnia 27 grudnia 2017 r. w sprawie określenia wysokości składki na Turystyczny Fundusz Gwarancyjny.

zobligowany do udzielenia pożyczki na preferencyjnych warunkach w celu dokapitalizowania rachunku jakim jest TFG. Wskazane rozwiązanie zostało przewidziane na czas epidemii COVID-19. Wydaje się, że w sytuacji, gdy TFG będzie wystarczająco napełniony jako rachunek rozwiązania tego typu nie będą konieczne. Tym bardziej, że w przypadku niedoboru środków w Funduszu niezbędnych do jego właściwego funkcjonowania, w tym realizacji zadań, polegających na zabezpieczeniu finansowym na wypadek niewypłacalności organizatorów turystyki, Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny może udzielić Funduszowi zwrotnego finansowania na warunkach odpowiadających stopie oprocentowania lokat uzyskiwanych przez Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny w danym okresie, przy uwzględnieniu bezpieczeństwa i płynności środków Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego. Wysokość zwrotnego finansowania udzielonego przez Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny na rzecz Funduszu nie może przekroczyć wysokości 5% wartości lokat funduszu statutowego Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego w okresie finansowania do jednego roku.³⁹ Jak wskazał K. Świtaj „dlatego też ustawodawca zabezpieczył TFG przez możliwość udzielenia mu zwrotnego finansowania ze strony UFG, bacząc przy tym, by kwota tego finansowania oraz wysokość finansowania nie stanowiły znaczącego obciążenia ani dla TFG ani dla UFG.”⁴⁰

Nierozerwalnie ze zwrotem składek na TFG wiąże się też odroczenie skuteczności odstąpienia lub rozwiązania umowy o imprezę turystyczną w trybie art. 15k. Odstąpienie od umowy w trybie określonym w art. 47 ust. 4 ustawy z dnia 24 listopada 2017 r. o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych lub rozwiązanie przez organizatora turystyki umowy o udział w imprezie turystycznej w trybie określonym w art. 47 ust. 5 pkt 2 tej ustawy, które to odstąpienie od umowy lub rozwiązanie umowy pozostawało w bezpośrednim związku z wybuchem epidemii wirusa SARS-CoV-2, było skuteczne z mocy prawa po upływie 180 dni od dnia powiadomienia przez podróżnego o odstąpieniu lub powiadomienia o rozwiązaniu umowy przez organizatora turystyki. Odstąpienie od umowy bądź jej rozwiązanie, o którym mowa powyżej

³⁹ K. Świtaj, (w:) *Komentarz do ustawy o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych*, red. D. Borek, H. Zawistowska, Warszawa 2020, s. 290.

⁴⁰ Tamże.

nie było skuteczne w przypadku wyrażenia przez podróżnego zgody na otrzymanie w zamian od organizatora turystyki vouchera do realizacji na poczet przyszłych imprez turystycznych w ciągu roku od dnia, w którym miała się odbyć impreza turystyczna. Omawiana regulacja wprowadziła de facto okres wypowiedzenia umowy, który został określony na 180 dni. W ciągu tego czasu od dnia złożenia oświadczenia o odstąpieniu przez podróżnego od umowy o udział w imprezie turystycznej lub od oświadczenia o rozwiązaniu przez organizatora turystyki umowy, które nastąpiło w bezpośrednim związku z wybuchem epidemii wirusa SARS-CoV-2, organizator mógł zaproponować podróżnemu voucher na realizację imprezy turystycznej⁴¹. Ostatnim terminem na zgłoszenie przez organizatora turystyki lub podróżnego oświadczenia w trybie art. 15k był 1 października 2020 r. Nadal ustawa umożliwia jednak przedłużenie terminu na zwrot wpłat klienta w przypadku niemożności zorganizowania wydarzenia z powodu epidemii wirusa SARS-CoV-2 (dot. organizacji wystaw i kongresów lub działalności kulturalnej, rozrywkowej, rekreacyjnej, sportowej, organizującej wystawy tematyczne lub imprezy plenerowe) do 180 dni od dnia rozwiązania umowy. Przewidziano również możliwość skorzystania przez klientów z voucherów na realizację usług turystycznych w ciągu roku od dnia, w którym miała się odbyć impreza odwołana.⁴² Oba rozwiązania dotyczące tzw. 180 dni wywołały duże kontrowersje w środowisku konsumenckim, ponieważ w znaczący sposób odsunęły w czasie skutki prawne związane z rozwiązaniem umowy. Niemniej należy uznać, iż są to mechanizmy które bardzo przysłużyły się branży turystycznej w najtrudniejszym dla niej momencie. Nie są to co prawda rozwiązania długofalowe i trwałe, ale z całą pewnością skuteczne.

W rozwiązaniach tzw. „tarczowych” zawarto jeszcze jedno ważne rozwiązanie dedykowane szeroko pojętej branży turystycznej polegające na wstrzymaniu poboru opłat prawnoautorskich oraz abonamentowych.

⁴¹ <http://kig.kolobrzeg.pl/2020/07/01/odpowiedz-ministerstwa-rozwoju-na-interpelacje-poselska-posla-grzegorza-napieralskiego-w-spr-pomocy-dla-przedsiębiorców-z-miejscowości-nadmorskich-i-uzdrowiskowych/>

⁴² <http://orka2.sejm.gov.pl/INT9.nsf/klucz/ATTBNNHYP/%24FILE/i03378-o1.pdf>

W okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii, od przedsiębiorców oraz organizacji pożytku publicznego wstrzymano pobieranie:

- 1) wynagrodzeń dla organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi wynikających z umowy, której przedmiotem jest korzystanie z utworów lub przedmiotów praw pokrewnych lub pobór wynagrodzenia za takie korzystanie, a wynagrodzenia te nie są określane jako wprost zależne od faktycznego przychodu lub dochodu tego podmiotu za świadczenie przez niego usług w danym okresie,
- 2) opłat abonamentowych, o których mowa w ustawie z dnia 21 kwietnia 2005 r. o opłatach abonamentowych – jeżeli spełniają oni łącznie warunki określone w ustawie.

Warunkami skorzystania z wstrzymania poboru wynagrodzeń i opłat, o których mowa powyżej, są:

- 1) świadczenie przed wejściem w życie ustawy przez przedsiębiorcę usług w miejscu, które umożliwia zapoznanie się przez jego klientów z utworami lub przedmiotami praw pokrewnych;
- 2) bycie płatnikiem wynagrodzeń i opłat, o których mówi ustawa;
- 3) uiszczenie wynagrodzeń i opłat, o których mówi ustawa za okresy rozliczeniowe przypadające przed dniem 8 marca 2020 r.

Prawdą jest, iż korzystanie z praw autorskich i pokrewnych „w działalności hotelarskiej ma charakter publiczny, nawet jeżeli dotyczy indywidualnych pokoi, a przedsiębiorca nie może jakimikolwiek działaniami sprawić, by ochronę prawem autorskim ominąć lub uchylić”⁴³.

Opłaty prawnoautorskie są ustalane na podstawie podejmowanych przez Komisję Prawa Autorskiego działającą przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego uchwał zatwierdzających tabele stawek za odtwarzanie utworów i przedmiotów praw pokrewnych. Zgodnie z tabelą stawek z tytułu odtworzeń audio-video z dnia 10 lipca 2013 r. opłata miesięczna miałaby się wahać od 5,32 zł dla pokoju w

⁴³ <https://www.e-hotelarz.pl/arttykul/44637/prawa-autorskie-w-hotelu/>

obiektach bez kategorii aż do 24,76 zł w przypadku pokoju w hotelu 5*, dlatego rozwiązanie to zostało zaskarżone przez organizację branżową Izbę Gospodarczą Hotelarstwa Polskiego⁴⁴. Dla przykładu można wskazać, iż w Niemczech stawki z tego tytułu kształtują się mniej więcej na poziomie 27 euro opłaty rocznej, niezależnie od kategorii pokoju. We Francji z kolei stawki miesięczne wynoszą od 0,5 euro do około 1,5 euro w zależności od kategorii. W Hiszpanii i na Węgrzech miesięczne stawki za pokój kształtują się na podobnym poziomie jak we Francji. W Holandii z kolei stała miesięczna stawka za pokój niezależnie od kategorii wynosi około 3 euro.⁴⁵

Należy zauważyć, że przepis art. 44 ust. 2 Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych przewiduje trzy kryteria, które powinny kształtować wysokość wynagrodzeń dochodzonych w zakresie zbiorowego zarządzania prawami autorskimi:

- 1) wysokość wpływów osiąganych z korzystania z utworów i przedmiotów praw pokrewnych,
- 2) charakter,
- 3) zakres tego korzystania.

Mając na uwadze powyższe, Sąd Okręgowy w Poznaniu Wydział I Cywilny postanowieniem z dnia 9 maja 2019 r., sygn. akt I Ns 345/14, na podstawie wyżej już wskazanych przepisów prawa autorskiego, zatwierdził sporną Tabelę w zakresie definicji „wyższej ceny” (punkt 2. lit. j) postanowienia), a odmówił zatwierdzenia definicji „miejsowości atrakcyjnej turystycznie” , „sezonu turystycznego”, „podwyższonego standardu” i „stopnia atrakcyjności” (pkt. 3 lit. a) i b) postanowienia z 9 maja 2019r.)⁴⁶.

⁴⁴ <https://www.ighp.pl/ighp/konsorcjum-ighp>

⁴⁵ Por. S. Wiewiórka-Zyga, P. Jaworski, Hotelom grozi wzrost stawek wynagrodzeń za odtwarzanie, (w:) *Hotelarz*, nr 7(2013), s. 26-30. <https://www.horecabc.pl/ighp-nie-poddaje-sie-w-dazeniu-do-odmowy-zatwierdzenia-tabeli-oplat-za-prawa-autorskie/>

⁴⁶ Postanowienie z dnia 9 maja 2019 r. SO w Poznaniu, sygn. akt I Ns 345/14 SO w Poznaniu Wydział I Cywilny.

Drugi z obowiązków w zakresie opłat abonamentowych za używanie odbiorników radiofonicznych i telewizyjnych w roku kalendarzowym 2020 wynosi:

- 1) za używanie odbiornika radiofonicznego – 7,00 zł za jeden miesiąc;
- 2) za używanie odbiornika telewizyjnego albo radiofonicznego i telewizyjnego – 22,70 zł za jeden miesiąc⁴⁷.

Można wskazać, iż zgodnie z odpowiedzią Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego na interpelację K. Ziobry w państwach o podobnym poziomie zamożności do Polski kwoty te są zdecydowanie wyższe. W Słowenii każdy obywatel płaci na media publiczne 3,67 euro miesięcznie, w Czechach - 2,5 euro, na Węgrzech - 1,81 euro, na Słowacji - 1,65 euro, w Estonii - 1,6 euro. W krajach bogatszych od Polski kwoty te są zdecydowanie wyższe i wynoszą np. 7,51 euro miesięcznie w Niemczech, 7,07 euro w Danii, 6,45 euro w Finlandii i Szwecji, 6,28 euro w Wielkiej Brytanii⁴⁸.

W odróżnieniu do opłat prawnoautorskich abonament radiowo-telewizyjny jest przymusowym, bezzwrotnym świadczeniem publicznoprawnym, rodzajem daniny publicznej, którą od pozostałych danin odróżnia jedynie celowy charakter⁴⁹.

Obowiązek ponoszenia opłat prawnoautorskich wynika z kolei z umów zawieranych między organizacją zarządzania zbiorowymi prawami autorskimi a przedsiębiorcą. Ustawodawca w omawianym przepisie ustawy covidowej zrównał ze sobą konsekwencje obu opłat wskazując, iż na czas trwania epidemii wstrzymuje się ich pobór. Konsekwencją takiego przepisu i użycia sformułowania „wstrzymuje się” jest obowiązek opłacenia nieopłaconych stawek w momencie odwołania stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii. W szczególności należy zwrócić uwagę, iż opłaty te nie zostały umorzone ani nawet zawieszono. Użycie wyrazu „umarza się” spowodowałoby brak obowiązku uiszczenia zaległych opłat w przyszłości. Konsekwencją użycia sformułowania „zawiesza się”

⁴⁷ Rozporządzenia KRRiT z dnia 4 czerwca 2019 r. w sprawie wysokości opłat abonamentowych za używanie odbiorników radiofonicznych i telewizyjnych oraz zniżek za ich uiszczenie z góry za okres dłuższy niż jeden miesiąc w 2020 r.

⁴⁸ <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=4E4DBC4E>

⁴⁹ <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/i-sa-gl-1208-12-przedawnienie-oplaty-abonamentowej-521389549>

byłaby podobna, tym bardziej, że ustawodawca właśnie tym sformułowaniem posługuje się w ustawie covidowej chcąc zaznaczyć konsekwencje w postaci braku realizacji pewnych obowiązków. Wstrzymanie powoduje tylko tyle, że następuje kontynuacja stanu prawnego i faktycznego po zakończeniu okresu wstrzymania (tak jak wstrzymuje się wykonanie decyzji). Z kolei zawieszenie powoduje zatrzymanie upływu pewnych terminów i najczęściej jest używane jako konsekwencja procesowa, jak w przypadku zawieszenia terminów procesowych. Konsekwencją wstrzymania jest więc nieuchronność wykonania obowiązku, lecz w późniejszym czasie, dlatego też za miesiące wstrzymania poboru będzie musiało nastąpić uregulowanie należności. Gdyby prawodawca użył wyrażenia „zwalnia się” z obowiązku opłacania należnych opłat, wówczas mielibyśmy jasność, iż nie będzie egzekwowane uiszczenie tych opłat po zakończonym kryzysie, a tak dolegliwość ta spotka prędzej czy później każdego przedsiębiorcę turystycznego. Niemniej rozwiązanie zaproponowane dla przedsiębiorców turystycznych i OPP jest dosyć korzystne, ponieważ stanowi realną pomoc w możliwości powstrzymania się z regulowaniem należności w okresie dużego kryzysu. Zaproponowane rozwiązanie podobnie jak większość omawianych na gruncie ustawy covidowej ma charakter tymczasowy, lecz stanowi dobry krok na przyszłość w zakresie przemodelowania opłat abonamentowych, które w szczególności dla przedsiębiorców stanowią duże obciążenie, ponieważ uiszczają oni opłatę od każdego odbiornika, w przeciwieństwie do osób fizycznych.

Zgodnie z powyższym zostały omówione wszystkie rozwiązania z ustawy covidowej zaproponowane dla branży turystycznej. W dalszej części zostaną omówione rozwiązania dedykowanych dla branży turystycznej zawartych w dwóch ustawach dotyczących wyłącznie tego obszaru. Rozpocznę chronologicznie od terminów w jakim były przyjmowane te rozwiązania.

Wsparcie określone w programie „Polskich Bonów Turystycznych” polega na przyznaniu osobom pobierającym świadczenie wychowawcze, o którym mowa w ustawie z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dz. U. z 2019 r. poz. 2407), świadczenia w formie bonu o wysokości 500 zł na każde dziecko, przeznaczonego na sfinansowanie usług hotelarskich lub imprez turystycznych realizowanych na terenie kraju. Osobom wychowującym dzieci

niepełnosprawne przysługuje ponadto dodatkowe świadczenie w formie bonu w wysokości 500 zł na każde dziecko.⁵⁰

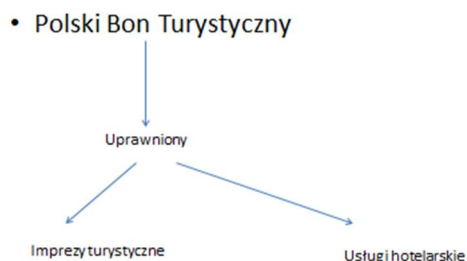
Projekt „Polskie Bony Turystyczne” uregulowany w ustawie z dnia 15 lipca 2020 r. o Polskim Bonie Turystycznym - jest pierwszym tego rodzaju wsparciem, które ma, z jednej strony, pomóc branży turystycznej, która ucierpiała w wyniku pandemii koronawirusa, z drugiej zaś – wspomóc rodziny w zapewnieniu dzieciom wypoczynku. Ustawa reguluje zasady przyznawania i realizacji świadczenia w formie Polskiego Bonu Turystycznego dla dzieci oraz dzieci z niepełnosprawnością. Polski Bon Turystyczny, zwany dalej „bonem”, stanowi elektroniczny dokument potwierdzający prawo do wykorzystania określonej kwoty na pokrycie kosztów usług hotelarskich lub imprez turystycznych. Za pomocą bonu jest możliwe dokonanie płatności za usługi hotelarskie lub imprezy turystyczne realizowane przez przedsiębiorcę turystycznego lub organizację pożytku publicznego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.⁵¹ Biorąc pod uwagę liczbę beneficjentów programu 500+, w tym także beneficjentów dodatków, o których mowa w art. 80 ust. 1a, art. 113a oraz art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz dzieci niepełnosprawne, czyli wszystkie osoby, którym w dniu wejścia w życie ustawy przysługuje prawo do pobierania tych świadczeń, jak również prognozowaną liczbę urodzeń do końca 2021 r., koszt proponowanego rozwiązania wraz z kosztami obsługi ma nie przekroczyć 4 mld zł. Źródłem finansowania programu będzie Fundusz Przeciwdziałania COVID-19, o którym mowa w art. 65 ustawy z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 568 i 695).⁵²

⁵⁰ <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=423>

⁵¹ Tamże.

⁵² Tamże.

Schemat ukazujący możliwość wykorzystania przez uprawnionego Polskiego Bonu Turystycznego:

Program spotkał się z przychylnym przyjęciem przez podmioty publiczne, drobną uwagę zgłosił jedynie Związek Województw RP, wskazując, iż istnieje ryzyko podania przez przedsiębiorcę turystycznego danych nieaktualnych lub nieprawdziwych⁵³. Konsekwencją jednak takiego zachowania są regulacje karne zawarte w ustawie, w szczególności oświadczenie jest składane pod rygorem odpowiedzialności karnej. Z kolei UOKiK w swojej opinii wskazał i podkreślił, iż bezpośrednimi beneficjentami będą konsumenci indywidualni natomiast pośrednio skorzystają z niej przedsiębiorcy turyści, którzy zarejestrują się w systemie teleinformatycznym i będą przyjmować płatności za pomocą bonu turystycznego⁵⁴.

⁵³ <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=423>

⁵⁴ <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=423>

Schemat ukazujący beneficjentów programu Polskich Bonów Turystycznych, tzw. rzeczywistych (bezpośrednich) i pośrednich:

System polskich bonów turystycznych powinien zachęcić do wyjeżdżania na urlopy i odpoczynania w kraju. Celem jest również ożywienie gospodarki i rozwoju krajowego rynku turystycznego.

Wdrożenie systemu przysłuży się do wzrostu inwestycji, jednocześnie Polski Bon Turystyczny może być wykorzystany jako element polityki socjalnej państwa. Dzięki zaproponowanej konstrukcji bon przysłuży się też rozwijaniu konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości zapewniając wzrost zatrudnienia i wykreowania nowych produktów turystycznych, a także marek turystycznych. Program wspomaga rozwój związany z aktywnymi formami przeciwdziałania bezrobociu. Program pozwoli na aktywizację zawodową i rozwój nowych umiejętności menedżerskich.

Korzyści dla gospodarki:

- przesunięcie popytu z działalności nieturystycznej na turystyczną;
- zmniejszenie bezrobocia;
- ograniczenie szarej strefy;
- aktywizacja zawodowa;
- zwiększenie wpływów z podatków;

- wygenerowanie dodatkowego popytu poprzez zmniejszenie wyjazdów zagranicznych;
- podniesienie konkurencyjności polskiej oferty turystycznej;
- dostęp do zweryfikowanej i skatalogowanej bazy turystycznej;
- przedłużenie sezonu turystycznego.

Tarcza turystyczna⁵⁵- nowe, indywidualne rozwiązania dla branży turystycznej. Ustawa określa zasady przyznawania dodatkowego świadczenia postojowego osobom wykonującym działalność w obszarze branż turystycznych i estradowych, jako grupie, która bardzo mocno odczuła skutki kryzysu wywołanego wybuchem epidemii i do chwili obecnej nie udało się jej podźwignąć z tego kryzysu. Dodatkowe świadczenie postojowe, będzie przysługiwało tym, którzy skorzystali z podstawowego instrumentu w tym zakresie. Co do zasady świadczenie postojowe dla osób prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą to według obowiązujących przepisów świadczenie w wysokości 2 080 zł (80% minimalnego wynagrodzenia) albo 1 300 zł (50% minimalnego wynagrodzenia gdy przedsiębiorca rozlicza się na karcie podatkowej i korzysta ze zwolnienia z podatku VAT). Świadczenie postojowe ma zrekompensować utratę przychodów z prowadzonej działalności gospodarczej. Maksymalnie takie świadczenie może być przyznane trzykrotnie. Aby otrzymać świadczenie postojowe należy złożyć do ZUS odpowiedni wniosek.

Co do zasady postojowe będzie mogło być przyznawane, gdy nastąpi spadek przychodu o 75% w głównej mierze jednoosobowym działalnością gospodarczym czyli osobom fizycznym.

Powyższe analizy jednoznacznie wskazują na kompetencje w sektorze i ich relacje do instytucji rynku i prawa pracy. Prawidłowo określona działalność dominująca może przynosić określone korzyści i wpływać na popyt i podaż produktu.

Jednocześnie pozwala to na kształtowanie specyficznych potrzeb sektora

⁵⁵ Ustawa z dnia 17 września 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw.

turystycznego w obszarze kompetencji do partnerów społecznych. Należy wyraźnie podkreślić, iż biorąc powyższe pod uwagę warto w swej działalności zainwestować w dział compliance (odpowiadający za zgodność z regulacjami prawa), który pomoże w trudnym okresie odnaleźć się w inflacji regulacji, niejednokrotnie decydujących o całych strukturach biznesowych. Tylko odpowiedzialne działanie w tym obszarze może pozwolić sektorowi na przetrwanie, a w dłuższej perspektywie na odrodzenie rynku.

Tabela beneficjentów postojowego/dodatkowego świadczenia postojowego oraz zwolnienia ze składek

Postojowe/dodatkowe świadczenie postojowe:	kryterium:
49.39.Z (transport lądowy)	spadek przychodu 75%
79.11.A (agenci tur.)	tak jak w dotychczasowych warunkach dla pozostałych umów agencyjnych i tzw. karty podatkowej oraz spadek przychodu 75% dla dodatkowego świadczenia postojowego
79.90.A (piloci i przewodnicy)	działalność sezonowa (do 9 miesięcy w roku) i zawieszenie po 31 sierpnia 2019
90.01.Z (artyści występujący na wydarzeniach)	spadek przychodu 75%
90.02.Z (działalność wspomagająca organizację wydarzeń)	spadek przychodu 75%

77.39.Z (Wynajem i dzierżawa pozostałych maszyn, urządzeń)	spadek przychodu 75%
93.29.Z. (pozostała działalność rozrywkowa)	spadek przychodu 75%
Zwolnienia ze składek:	
Podklasa PKD	Kryterium:
49.39.Z (transport lądowy)	spadek przychodu 75%
79.11.A (agenci tur.)	spadek przychodu 75%
79.90.A (piloci i przewodnicy)	spadek przychodu 75%
82.30.Z (organizacja targów, wystaw i kongresów)	spadek przychodu 75%
55.10.Z. (Hotele i podobne obiekty zakwaterowania)	spadek przychodu 75%
90.01.Z (artyści występujący na wydarzeniach)	spadek przychodu 75%
90.02.Z (działalność wspomagająca organizację wydarzeń)	spadek przychodu 75%
93.29.Z. (pozostała działalność rozrywkowa)	spadek przychodu 75%

77.39.Z (Wynajem i dzierżawa pozostałych maszyn, urządzeń)	spadek przychodu 75%
--	----------------------

Wskazane wyżej kryteria, obiektywnie rzecz biorąc dają możliwość wsparcia punktowego tych podmiotów, które zostały najmocniej dotknięte pandemią koronawirusa.

„Tarcza turystyczna” wprowadziła poza omówionymi wyżej dodatkowymi świadczeniami postojowymi mechanizm Turystycznego Funduszu Zwrotów. Turystyczny Fundusz Zwrotów stanowiący wyodrębniony rachunek w Banku Gospodarstwa Krajowego, będzie obsługiwał wypłaty na rzecz podróżnych, gdy podróżny nie otrzymał lub nie wyraził zgody na przyjęcie vouchera na poczet przyszłych imprez turystycznych w ciągu 180 dni od dnia, w którym zostało złożone oświadczenie o odstąpieniu lub rozwiązaniu umowy o imprezę turystyczną. We wrześniu kiedy rozpoczęły się pierwsze upływy terminów wynikających z art. 15k ustawy covidowej, pojawiła się potrzeba zapewnienia touroperatorom pomocy przed niewypłacalnościami, te bowiem muszą być ogłoszone w przypadku, gdy organizator turystyki nie realizuje swoich zobowiązań polegających na zwrocie wpłat klientom. Dodatkowo duża część rynku zmuszona była do odnowienia przypadających na wrzesień-październik zabezpieczeń finansowych w I filarze na wypadek niewypłacalności.

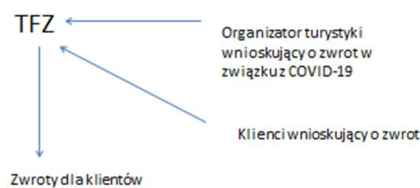
Zabezpieczenia w postaci gwarancji bankowych i gwarancji ubezpieczeniowych, aby mogły być udzielone wymagają wzmożonych działań w zakresie reasekuracji. Chcąc zapobiec sytuacji braku odpowiedniej reasekuracji powołano także Turystyczny Fundusz Pomocowy, który ma na celu uspokoić rynek ubezpieczeń i rynek turystyczny. Jest to swoisty reasekurator, który dzięki gromadzeniu funduszy pochodzących od organizatorów turystyki będzie mógł być użyty w przyszłości w sytuacjach nadzwyczajnych. TFP ma za zadanie zapewnić organizatorom turystyki wypłaty na pokrycie zwrotów podróżnym wpłat należności za imprezy turystyczne, które nie zostały lub nie zostaną zrealizowane z powodu ogłoszenia albo wystąpienia nieuniknionych i nadzwyczajnych okoliczności.

Dodatkowo muszą być one uznane w drodze komunikatu wydanego przez ministra właściwego do spraw turystyki w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw instytucji finansowych za właściwe dla uruchomienia takich wypłat.. Turystyczny Fundusz Pomocowy ma działać na wzór Turystycznego Funduszu Zwrotów, przy czym dodatkowo ma być zasilany składkami jak TFG. Spłata „pożyczek” w postaci udzielonych wypłat klientom biur podróży nie będzie następowała do budżetu państwa, jak w przypadku TFZ (tzw. pierwszego kroku) lecz będzie służyć TFP na przyszłość. Wypłaty z TFZ mogą pokrywać wyłącznie roszczenia wynikające z powiadomienia przez podróżnego o odstąpieniu od umowy o udział w imprezie turystycznej lub powiadomienia o rozwiązaniu umowy o udział w imprezie turystycznej przez organizatora turystyki w trybie oraz ze skutkiem określonym w art. 15k ust. 1 do dnia 1 października 2020 r. Złożone po tym dniu odstąpienie od umowy będzie traktowane na podstawie przepisów ogólnych – w szczególności art. 47 ustawy o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych, do takich stanów faktycznych będzie miał zatem zastosowanie 14-dniowy termin na dokonanie zwrotu bez zastosowania okresu wypowiedzenia. Dodatkowo z dobrodziejstwa zwrotów z TFZ nie będzie już można wnioskować o pożyczki, ponieważ rozwiązanie to ma charakter czasowy, wówczas pozostanie ścieżka zwrócenia się do TFP, który poczyni odpowiednie kroki ku dokonaniu wypłat wyłącznie, w sytuacji gdy będą to nadzwyczajne i nieuniknione okoliczności uznane w drodze komunikatu za uprawniające do uruchomienia tego instrumentu prawnego.

W tym tzw. pierwszym kroku źródłem finansowania zadań Funduszu Zwrotów związanych z realizacją przepisów ustawy były wpłaty z budżetu państwa, z części której dysponentem jest minister właściwy do spraw turystyki, odsetki od lokat okresowo wolnych środków Funduszu Zwrotów zdeponowanych w bankach, wpłaty z Funduszu Przeciwdziałania COVID-19, a także wpłaty z innych tytułów. Koszty wskazanego rozwiązania powinno się rozpatrywać jako koszty finansowe związane z przekazaniem na okres do 6 lat kwoty 300 mln zł. Pomoc będzie udzielana do wyczerpania zgromadzonych środków w wysokości 300 mln zł.

Przyjęto, iż w ramach projektowanego instrumentu wsparcia przeznacza się na niego nie więcej niż 300 mln zł.⁵⁶

Schemat pokazujący sposób działania i uruchamiania TFZ

Podsumowując, należy uznać iż rozwiązanie z docelowym Turystycznym Funduszem Pomocowym jest długo wyczekiwany przez branżę instrumentem długofalowym. Trwałość tego instrument zostanie potwierdzona po wydaniu odpowiedniego rozporządzenia określającego wysokość pobieranych składek. Zaproponowane rozwiązanie należy ocenić pozytywnie, biorąc pod uwagę iż jest ono zbieżne z prezentowanymi stanowiskami przez branżę turystyczną⁵⁷. Dzięki zaproponowanemu instrumentowi turystyka może być liderem wśród branż wskazując na możliwości wykorzystania instrumentu funduszy w przyszłych sytuacjach kryzysowych.

⁵⁶ <http://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/C4C2BD6026C9F4D2C12585C400306562/%24File/559.pdf>

⁵⁷ <https://www.money.pl/gospodarka/koronawirus-w-polsce-pomoc-dla-turystyki-do-sejmu-wplynal-projekt-nowelizacji-6542976998647425a.html>

Podsumowanie

Rozważania zawarte w rozdziale drugim wskazały na celowość i trwałość zaproponowanych rozwiązań systemowych na poziomie ustawy. Polski Bon Turystyczny to jeden z tych instrumentów, które dały możliwość szerokiego wsparcia branży turystycznej może sprawdzić się jako rozwiązanie na lata. Z pewnością dobrym rozwiązaniem było powołanie Turystycznego Funduszu Zwrotów, który na przyszłość będzie działał w formie Turystycznego Funduszu Pomocowego. Nie przyniosły oczekiwanych rezultatów mniejsze działania legislacyjne w formie aktów wykonawczych.

3. Identyfikacja regulacji prawnych mających na celu wspieranie szkół branżowych (w tym usuwanie barier w procesie kształcenia) i ocena przyjętych rozwiązań pod względem trwałości i skuteczności

Wstęp

Poza ustawą covidową prawodawca przewidział szereg instrumentów prawnych mających na celu wspieranie szkół branżowych w okresie pandemii. Nie tylko ustawa covidowa, ale również zmiany prawa oświatowego czy ustawy o szkolnictwie wyższym dały możliwość realizacji programów nauczania.

Biorąc pod uwagę omówione w poprzednim rozdziale regulacje i ich realny wpływ na przedsiębiorców turystycznych, należy podkreślić iż w znacznym stopniu wpływają one również na wspieranie szkół branżowych. W niniejszym rozdziale odniosę się zatem wyłącznie do rozwiązań dedykowanych szkołom branżowym, w takim stopniu w jakim nie zostały one omówione w rozdziale 2. Tylko takie podejście do tematu pozwoli na to, aby nie powielać opisów i analiz w obszarze tematycznym, którego dotyczy niniejszy raport.

B. Gierczak za M. Castells wskazuje, iż „specjalistyczna wiedza i aktualna informacja to jeden z najcenniejszych zasobów współczesnych przedsiębiorstw. Należy jednak mieć na uwadze, że wiedza się szybko starzeje i podlega

rozpowszechnianiu”⁵⁸. J. Królicki, wskazuje, iż już w XX w. turystykę zaczęto postrzegać jako jeden z największych przemysłów na świecie⁵⁹. Jakżeż znamienne i prorocze są dziś słowa E. Wolter, która wskazała, iż w „XXI stuleciu w niełatwych czasach wzrastających wymagań wszechstronnego rozwoju nie jest łatwo realizować w praktyce postulat zharmonizowanego nauczania (...)”⁶⁰. Podobnie jak w branży turystycznej, działalność szkół branżowych kształcących na potrzeby tego sektora była regulowane od marca odpowiednimi aktami wykonawczymi. Dodatkowo, tak jak w przypadkach omawianych w rozdziale 2 niniejszej analizy ustawa covidowa wprowadziła pewne instrumenty w tym obszarze. Autorka postara się na tle niniejszych rozważań wskazać najważniejsze z nich. Podstawą do wydawania odpowiednich rozporządzeń była oczywiście zmiana zaproponowana w ustawie z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, która wprowadziła art. 30a oraz 30b do ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe.

Zgodnie z powyższym powstała podstawa prawna ku temu, aby w przypadkach uzasadnionych nadzwyczajnymi okolicznościami zagrażającymi życiu lub zdrowiu dzieci i młodzieży minister właściwy do spraw oświaty i wychowania, w drodze rozporządzenia, mógł czasowo ograniczyć lub czasowo zawiesić funkcjonowanie jednostek systemu oświaty na obszarze kraju lub jego części, uwzględniając stopień zagrożenia na danym obszarze. Dodatkowo w takim przypadku, minister właściwy do spraw oświaty i wychowania, w drodze rozporządzenia, mógłby wyłączyć stosowanie niektórych przepisów ustawy Prawo oświatowe, ustawy o systemie oświaty oraz ustawy o finansowaniu zadań oświatowych w odniesieniu do wszystkich lub niektórych jednostek systemu

⁵⁸ B. Gierczak, *Ocena wykorzystania źródeł wiedzy w procesie benchmarkingu przez pracowników PLL LOT a poprawa jakości usług turystycznych* w: *Turystyka wobec zmian współczesnego świata zmiany, bariery, innowacje*, red. G. Gołębski, A. Niezgoda, Poznań 2014, s. 123.

⁵⁹ J. Królicki, *Znaczenie turystyki w procesie wychowania* w: *Aksjologia turystyki*, Z. Dziubiński (red.), Warszawa 2006, s. 336.

⁶⁰ E. Wolter, *Przesłanki wychowawczej refleksji o rekreacji i turystyce w polskiej historiografii edukacyjnej* w: *Aksjologia turystyki*, Z. Dziubiński (red.), Warszawa 2006, s. 334, red. Z. Dziubiński.

oświaty, w szczególności, w zakresie przeprowadzania postępowania rekrutacyjnego, oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów, przeprowadzania egzaminów, organizacji roku szkolnego i organizacji pracy tych jednostek, a także wprowadzić w tym zakresie odrębne unormowania, tak aby zapewnić prawidłową realizację celów i zadań tych jednostek.

Poniżej lista rozporządzeń wydanych w trybach określonych przez ustawę covidową zmieniającą w odpowiednim zakresie ustawę Prawo oświatowe:

- 1) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 marca 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 410);
- 2) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 492);
- 3) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 595);
- 4) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 kwietnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 642);
- 5) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 kwietnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 742);
- 6) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 kwietnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia

- funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 780);
- 7) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 maja 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 871);
 - 8) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 maja 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 953);
 - 9) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 czerwca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 990);
 - 10) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 5 czerwca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 1004);
 - 11) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 czerwca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 1110);
 - 12) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 1389).

Wskazane powyżej akty wykonawcze określały jednostki systemu oświaty, których funkcjonowanie było czasowo ograniczone w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19. Dodatkowo określono okres na jaki zostaje ograniczone funkcjonowanie jednostek

systemu oświaty i zakres czasowego ograniczenia ich funkcjonowania. Realizacja zadań była określana m.in. jako wymóg nauczania w formie zdalnej. W czasie zmieniającej się sytuacji epidemiologicznej w kraju decydowano o dopuszczalności możliwości realizacji zajęć praktycznych przez uczniów branżowych szkół I stopnia niebędących młodocianymi pracownikami po uzyskaniu zgody ucznia, a w przypadku niepełnoletniego ucznia - po uzyskaniu zgody jego rodzica. Analogiczne rozwiązanie zastosowano do możliwości realizacji stażu uczniowskiego przez uczniów branżowych szkół I stopnia niebędących młodocianymi pracownikami. Kwestie techniczne polegające na określeniu szczególnych rozwiązań w trakcie ograniczenia funkcjonowania jednostek oświaty określały kolejne akty wykonawcze. W tym zakresie określano m.in. obowiązki dyrektora jednostki systemu oświaty dot. organizacji realizacji zadań z wykorzystaniem nauczania zdalnego i innych sposobów nauczania, poniżej lista rozporządzeń wykonujących ustawę w tym zakresie:

- 1) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID
- 2) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 marca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 530);
- 3) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 marca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 564);
- 4) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 kwietnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w

- związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 657);
- 5) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 kwietnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 781);
 - 6) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 maja 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 872);
 - 7) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 maja 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 891);
 - 8) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 maja 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 952);
 - 9) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 czerwca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 1111);
 - 10) Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w

związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 1394).

Generalnie akty te miały charakter jednorazowy, aczkolwiek wprowadziły niektóre z instrumentów, których celowość można by rozważyć na przyszłość. Jednym z nich jest instrument, wedle którego w okresie ograniczenia funkcjonowania jednostki systemu oświaty praktyki zawodowe uczniów techników, szkół policealnych i branżowych szkół II stopnia mogą zostać zaliczone również w przypadku, gdy uczeń:

- 1) posiada doświadczenie w danym zawodzie lub realizował działania w zakresie wolontariatu, których zakres i wymiar można zaliczyć na poczet realizacji praktyk zawodowych;
- 2) zrealizował staż zawodowy u pracodawcy lub przedsiębiorcy lub w indywidualnym gospodarstwie rolnym, w ramach regionalnych programów operacyjnych, którego zakres i wymiar można zaliczyć na poczet realizacji praktyk zawodowych;
- 3) zrealizuje praktyki zawodowe w formie projektu edukacyjnego, we współpracy z pracodawcą lub osobą prowadzącą indywidualne gospodarstwo rolne, lub w formie wirtualnego przedsiębiorstwa.

Schemat ukazujący możliwości zaliczenia praktyk w sytuacjach, które zaistnieją w przypadku danego abiturienta

Każda z powyższych kazuistycznie i enumeratywnie wskazanych przesłanek, które nie muszą być spełnione łącznie, wskazuje, iż na przyszłość pomoc już na etapie wolontariatu zachęciłaby uczniów do aplikowania u potencjalnego przyszłego pracodawcy. Słusznie wskazuje się w doktrynie, iż w kręgu zainteresowań UE są wszelkie zjawiska, które mają urzeczywistnić i wpływać na realizację zasady rynku wewnętrznego⁶¹, dlatego też kwestie kształcenia zawodowego w branży HoGaTur są we wskazanym obszarze brane pod uwagę. Pojawia się pytanie - realizacji jakich celów służyły wyżej wskazane zmiany rozporządzeń? O odpowiedź na to pytanie pokusiła się m.in. B. Wojtczak⁶². Jej zdaniem cele te dotyczyły:

- 1) Wskazania warunków organizacji zajęć praktycznych, w ramach których muszą być stosowane wytyczne ministra właściwego do spraw zdrowia, Głównego Inspektora Sanitarnego oraz ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania udostępnione na stronie urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania⁶³;
- 2) Określenia zadań dyrektora szkoły, który stał się pierwszym orężem w walce z COVID-19 w ramach funkcjonowania placówki. Na podstawie wytycznych jest on obowiązany do opracowania procedur i harmonogramu zajęć praktycznych;
- 3) Zapewnienia możliwości realizacji praktyk zawodowych. Wśród rozwiązań modelowych, część z nich została już omówiona jako swego rodzaju wzorzec na przyszłość. Warto również zauważyć, iż wartym podkreślenia jest instrument skierowany do uczniów będących młodocianymi pracownikami. Zajęcia praktyczne zaplanowane do zrealizowania w okresie, w którym wprowadzono czasowe ograniczenie funkcjonowania jednostek systemu oświaty, mogą być w uzgodnieniu z pracodawcą, zrealizowane do końca roku szkolnego 2019/2020 lub w klasach programowo wyższych. Takie rozwiązanie

⁶¹ H. Zawistowska, *Przewodnictwo turystyczne w prawodawstwie unijnym, w: Przewodnictwo turystyczne w prawodawstwie polskim i europejskim*, Kraków 2011, s. 19.

⁶² <https://sip.lex.pl/#/publication/470132086/wojtczak-boguslaw-a-praktyczna-nauka-zawodu-i-ksztalcenie-ustawiczne-w-okresie-pandemii-po-zmianach?keyword=wojtczak&cm=STOP>

⁶³ <https://www.gov.pl/web/edukacja/wytyczne-gis-mz-i-men>

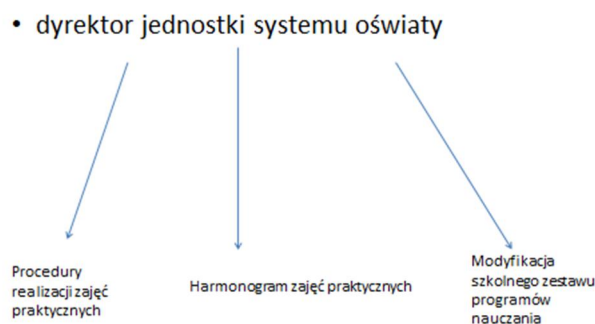
w kolejnych latach mogłoby stać się modelowym i systemowym działaniem ze strony państwa w obszarze praktyk zawodowych. „Wymiar praktyk zawodowych jest określany oddzielnie od wymiaru kształcenia zawodowego, stąd często przepisy oddzielnie odnoszą się do praktyk zawodowych i oddzielnie do kształcenia zawodowego praktycznego”⁶⁴.

- 4) Zapewnienia możliwości modyfikacji szkolnego zestawu programów nauczania. Decydemtem w tej sprawie jest dyrektor placówki. Program nauczania zawodu może ulec modyfikacji w taki sposób, że część kształcenia przewidzianego do realizacji w klasach (semestrach) programowo wyższych może być zrealizowana w roku szkolnym 2019/2020 z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, jeżeli dotychczas nabyte przez uczniów wiedza i umiejętności na to pozwalają, a część kształcenia niemożliwa do realizacji z wykorzystaniem tych metod i technik może być zrealizowana w klasach (semestrach) programowo wyższych w następnych latach szkolnych.
- 5) Prowadzenia kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych. Tego rodzaju forma kształcenia, z wyłączeniem turnusów doksztalcania teoretycznego młodocianych pracowników dla uczniów będących młodocianymi pracownikami, może być realizowana w miejscu prowadzenia danej formy pozaszkolnej po uzyskaniu zgody słuchacza lub uczestnika danej formy pozaszkolnej, a w przypadku niepełnoletniego słuchacza lub uczestnika - po uzyskaniu zgody jego rodzica.
- 6) Zapewnienia konsultacji dla uczniów. Rozwiązania te miały na celu w czasie pandemii umożliwić korzystanie z konsultacji z nauczycielami prowadzącymi zajęcia edukacyjne oraz zapewnić dostęp do korzystania z biblioteki szkolnej w panującym reżimie sanitarnym⁶⁵.

⁶⁴ <https://sip.lex.pl/#/question-and-answer/622206932/czy-placowka-oswiatowa-prowadzaca-kwalifikacyjny-kurs-zawodowy-moze-realizowac-praktyke-zawodowa...?cm=RELATIONS>

⁶⁵ <https://sip.lex.pl/#/question-and-answer/622206932/czy-placowka-oswiatowa-prowadzaca-kwalifikacyjny-kurs-zawodowy-moze-realizowac-praktyke-zawodowa...?cm=RELATIONS>

Schemat ukazujący kompetencje dyrektora w związku z COVID-19

Warto zauważyć, że ustawa covidowa, również wprowadza rozwiązania dedykowane wyłącznie dla szkół branżowych. W okresie czasowego ograniczenia lub zawieszenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty pracodawca zwalnia młodocianego pracownika odbywającego przygotowanie zawodowe z obowiązku świadczenia pracy.

Zwolnienie to nie dotyczy młodocianego pracownika, który:

- 1) w roku szkolnym 2019/2020 realizuje doksztalcanie teoretyczne w III klasie branżowej szkoły I stopnia albo
 - 2) spełnia obowiązek nauki poprzez realizowanie przygotowania zawodowego u pracodawcy i w okresie czasowego ograniczenia lub zawieszenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty kończy ostatni rok nauki zawodu w pozaszkolnym systemie kształcenia
- o ile wyraził zgodę na realizację zajęć praktycznych w ramach przygotowania zawodowego u pracodawcy w okresie czasowego ograniczenia lub zawieszenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty.

Taka zgoda, musi mieć jednak odpowiednią formę, musi być podpisana przez młodocianego pracownika, a w przypadku niepełnoletniego młodocianego pracownika – przez jego rodzica lub opiekuna prawnego⁶⁶.

Ważnym rozwiązaniem jest instrument przewidziany w ustawie covidowej, zgodnie z którym pracodawca, w przypadku wypłaty młodocianemu pracownikowi wynagrodzenia za okres zwolnienia z obowiązku świadczenia pracy, w całości lub w części, zachowuje prawo do refundacji, jeśli zawarł odpowiednią umowę refundacyjną. W takim przypadku mówimy o współpracy przedsiębiorców z edukacją. Nie należy jednak zapominać w związku z powyższym o dostosowaniu edukacji do potrzeb rynku pracy w danym sektorze. Nie może być tak, że „jeśli podstawy programowe z powodu pandemii nie zostaną zrealizowane, niektórzy absolwenci szkół branżowych mogą nie mieć odpowiednich kwalifikacji. Uczciwe byłoby wówczas poinformowanie przez szkołę przyszłych pracodawców o lukach w wiedzy absolwentów.”⁶⁷ Biorąc pod uwagę identyfikację regulacji prawnych mających na celu wspieranie przedsiębiorstw turystycznych i ich ocenę pod względem trwałości i skuteczności, należałoby w programach nauczania uwzględniać długofalowe i perspektywiczne rozwiązania, które zostały omówione w rozdziale trzecim niniejszego raportu.

S. Kwiatkowski uważa w kontekście sytuacji epidemicznej, że „z trzech komponentów składających się na efekty uczenia się tj. wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych, obecna sytuacja umożliwia w zasadzie jedynie przekazywanie wiedzy, wskazywanie jej źródeł, podstaw teoretycznych zjawisk. Natomiast umiejętności i kompetencje społeczne mogą być realizowane w minimalnym stopniu”⁶⁸.

Biorąc pod uwagę wiele głosów krytycznych należy podzielić wyżej wskazany pogląd. Oczywiście w ramach kształcenia zdalnego możliwe jest opanowanie

⁶⁶ <https://sip.lex.pl/#/template/318946273>

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ <https://www.prawo.pl/oswiata/funkcjonowanie-szkol-branżowych-a-epidemia-koronawirusa,499123.html>

w sposób prawidłowy teorii, jednak z praktyką już tak łatwo nie jest. Wydaje się, że ewentualny postęp technologiczny w tym obszarze mógłby usprawnić zdobywanie umiejętności, jest na to jednak zdecydowanie za wcześnie. Wydaje się jednak, że epidemia Covid-19 może przyspieszyć innowacyjne działania w tym obszarze. Wystarczy wskazać, na dosyć popularne w ostatnich latach symulatory wykorzystywane choćby w szkoleniu pilotów, kierowców czy motorniczych. Być może opracowanie odpowiedniego oprogramowania w formule rozszerzonej rzeczywistości pozwoli w przyszłości realizować przynajmniej w części praktyczną naukę zawodu w tym trybie, obecnie jest na to po prostu za wcześnie. Co do samych rozwiązań legislacyjnych, należy ocenić je bardzo pozytywnie i wskazać, iż były one adekwatne do panującej sytuacji. Wydaje się, że osiągnięto zamierzony cel, natomiast na przyszłość mogą zostać wykorzystane częściowo omówione w niniejszym rozdziale instrumenty systemowe.

Podsumowanie

Podobnie jak w przypadku przepisów wspierających przedsiębiorców rozwiązania ustawowe dedykowane szkolnictwu branżowemu sprawdziły się. Dużo gorzej natomiast zdają się działać instrumenty wypracowane na podstawie aktów wykonawczych. Ważnym jest, że program nauczania zawodu może ulec modyfikacji w taki sposób, że część kształcenia może być zrealizowana z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, jeżeli dotychczas nabyte przez uczniów wiedza i umiejętności na to pozwalają, a część kształcenia niemożliwa do realizacji z wykorzystaniem tych metod i technik może być zrealizowana.

4. Podsumowanie- rekomendacje

Analiza zawarta w niniejszym raporcie umożliwiła udzielenie odpowiedzi na postawione we wstępie pytanie. W jakich obszarach związanych z funkcjonowaniem sektora turystyki i szkół kształcących na ich potrzeby – wprowadzono zmiany w związku z pandemią? W tym celu wykorzystano metody badawcze właściwe dla nauk prawnych, które okazały się skuteczne. Metoda dogmatyczno-prawna oparta

była o analizę tekstów prawnych⁶⁹ i była metodą podstawową dla niniejszego raportu. Obligatoryjnie musiała zostać poprzedzona metodą analizy polegająca na poddaniu badaniu systemu⁷⁰ źródeł prawa tzw. interwencyjnego⁷¹. Metoda historyczno-prawna pomogła z kolei w przedstawieniu ewolucji⁷² do obszaru regulacji kształcenia i turystyki wobec sytuacji epidemicznej w kraju.

Raport został podzielony na 4 części poprzedzone wprowadzeniem. W rozdziale pierwszym przedstawiano charakterystykę wpływu pandemii na funkcjonowanie sektora turystyki i szkół branżowych kształcących na potrzeby przedsiębiorstw turystycznych. Drugi z rozdziałów zawiera informacje na temat przepisów krajowych mających na celu wspieranie przedsiębiorstw turystycznych i ocenę przyjętych w nich rozwiązań pod względem trwałości i skuteczności. Zamieszczono w nim również na odpowiednie rekomendacje dla Sektorowej Rady ds. Kompetencji Sektora Turystyka. W trzecim rozdziale dokonano identyfikacji obszarów, w mających na celu wspieranie szkół branżowych (w tym usuwanie barier w procesie kształcenia) i ocenę przyjętych rozwiązań pod względem trwałości i skuteczności. Tutaj również wskazano na odpowiednie rekomendacje dla Sektorowej Rady ds. Kompetencji Sektora Turystyka. Czwarty z zaproponowanych rozdziałów posłużył wypracowaniu wniosków. W podsumowaniu przedstawiono wyniki przeprowadzonej analizy.

Podkreślić należy, że regulacje prawne wydawane w związku z pandemią mają wpływ na funkcjonowanie przedsiębiorstw turystycznych oraz szkół branżowych. Warto również dodać, iż turystyka przez to jak ucierpiała w związku z pandemią, stanowi obecnie jeden z priorytetów w działaniach podejmowanych przez Unię Europejską i jej służby legislacyjne, dlatego też wewnątrz krajowa dowolność prawodawcza w najbliższym czasie może zostać ograniczona.

Co do rekomendacji dla Sektorowej Rady ds. Kompetencji Sektora Turystyka, to należy podkreślić, iż wprowadzone rozwiązania co do zasady były skuteczne, ale

⁶⁹ http://prawo.up.krakow.pl/wp-content/uploads/2017/11/Vademecum_Seminarzysty.pdf

⁷⁰ Zob. T. Barankiewicz, Współczesne metody badania prawa, w: *Studia Prawnicze KUL* 1/2010.

⁷¹ Nazwa robocza, zaproponowana w kontekście interwencjonizmu normatywnego państwa w omawianych obszarach.

⁷² Zob. T. Barankiewicz, Współczesne metody badania prawa, w: *Studia Prawnicze KUL* 1/2010.

nie zawsze wystarczające. Niektóre z nich mogą stanowić rozwiązania systemowe. Do takich zdaniem autorki należy zaliczyć:

1. Zwiększanie roli TFG wobec I filaru zabezpieczeń na wypadek niewypłacalności;
2. Przyznanie UFG nowych kompetencji i stworzeniu tzw. „przedfilara” w postaci TFP;
3. Podejmowanie starań na rzecz stworzenia możliwości praktycznej nauki zawodu w trybie online;
4. Zwiększenie roli dyrektora szkoły, jako organu sprawczego w sytuacjach kryzysowych, zdolnego podejmować samodzielne decyzje.

Wyżej wymienione oraz inne ważne rozwiązania, które mogą sprawdzić się w przyszłości ze względu na ich skuteczność bądź potencjalną doniosłość zostały opisane w rozdziale 2 i 3, do których odsyłam państwa zainteresowanych tym elementem niniejszego raportu.

Przeprowadzone analizy jednoznacznie wskazały na potrzebę dostosowywania kompetencji pracowników do zmieniających się potrzeb turystycznego rynku pracy. Znajomość nowych i często zmienianych regulacji prawnych wprowadzających specyficzne rozwiązania na okres pandemii rodzi zapotrzebowanie na szkolenia, seminaria, warsztaty itp. poświęcone tej problematyce. Udział w nich umożliwia zdobycie nowych kompetencji w obszarze prawa. Należy wyraźnie podkreślić, iż biorąc powyższe pod uwagę warto w swej działalności zainwestować w dział compliance, który pomoże w trudnym okresie odnaleźć się w inflacji przepisów prawa, niejednokrotnie decydujących o całych strukturach biznesowych. Tylko odpowiedzialne działanie w tym obszarze może pozwolić sektorowi na przetrwanie, a w dłuższej perspektywie odrodzenie na rynku.

Pandemia wywarła istotny wpływ na edukację. Pojawiła się trudności z realizacją zajęć praktycznych, odbywaniem staży i praktyk, a także współpracą szkół z przedsiębiorcami. przedsiębiorców z edukacją. Pojawiło się zagrożenie niezyskania przez uczniów kompetencji wymaganych przez pracodawców - „jeśli podstawy programowe z powodu pandemii nie zostaną zrealizowane, niektórzy absolwenci szkół branżowych mogą nie mieć odpowiednich kwalifikacji. Uczciwe byłoby wówczas poinformowanie przez szkołę przyszłych pracodawców o lukach w

wiedzy absolwentów.⁷³ Biorąc pod uwagę identyfikację regulacji prawnych mających na celu wspieranie przedsiębiorstw turystycznych i szkół branżowych oraz ich ocenę pod względem trwałości i skuteczności, należałoby w programach nauczania uwzględniać długofalowe i perspektywiczne rozwiązania, które zostały omówione w rozdziale trzecim niniejszego raportu. Zdaniem autorki istnieje potrzeba:

1)zapewnienia możliwości zdobywania przyszłym pracownikom umiejętności w obszarze bezpieczeństwa i higieny pracy w związku z dynamicznie zmieniającą się sytuacją epidemiczną. Takie umiejętności mają kluczowe znaczenie w obszarze hotelarstwa, muzealnictwa, turystyki wyjazdowej czy pilotażu i przewodnictwa;

2)zapoznania pracowników z instrukcją ogólną BHP w związku z zagrożeniem SARS-CoV-2

3)opracowania procedury postępowania w przypadku podejrzenia zakażenia wirusem SARS-CoV-2.

W przypadku branży hotelarskiej, w związku z zagrożeniem SARS-CoV-2 wzrasta znaczenie znajomości podstawowych zasad BHP przez osoby zatrudnione na stanowiskach portierów, recepcjonistów czy pracowników służby pięt. Nawet tak prozaiczne umiejętności jak dezynfekcja rąk, zakładanie i zdejmowanie rękawiczek i masek ochronnych w sposób zgodny z instrukcją mogą nastręczać trudności. Instrukcje wewnętrzne w zakresie higieny powinny uwzględniać zalecenia Inspekcji Sanitarnej. Ponadto należy respektować zalecenia PZH dotyczące systemów wentylacyjno-klimatyzacyjnych wewnątrz budynków, a także działać zgodnie instrukcjami dotyczącymi postępowania z odpadami podczas epidemii.⁷⁴ Wiedza i umiejętności w zakresie bezpieczeństwa higieniczno-sanitarnego w okresie pandemii nabierają kluczowego znaczenia. Sektorowa Rada ds. Kompetencji – Turystyka powinna uwzględniać ten fakt, przy podejmowaniu decyzji w sprawie tematyki szkoleń dla poszczególnych branż hotelarskich. W tym obszarze dużo dobrego może zdziałać szkoła branżowa przygotowująca w praktyczny sposób do zawodów w branży turystycznej. Poczucie bezpieczeństwa przez klienta będzie w najbliższym czasie czynnikiem decydującym przy podejmowaniu przez decyzji o wyjeździe

⁷³ <https://www.prawo.pl/oswiata/funkcjonowanie-szkol-branzowych-a-epidemia-koronawirusa,499123.html>

⁷⁴ <https://ibhp.uj.edu.pl/koronawirus>

turystycznym. Dzięki mądrym działaniom w tym obszarze polska turystyka ma szansę stać się dużo bardziej konkurencyjna wobec innych państw UE. Warto na zakończenie podkreślić, iż rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 w zasadzie usankcjonowało stosowanie wytycznych. Organizacja zajęć praktycznych przez dyrektora szkoły branżowej, musi być zgodna z wytycznymi ministra właściwego do spraw zdrowia, Głównego Inspektora Sanitarnego oraz ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania udostępnionymi na stronie urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania. Dzięki takiemu zabiegowi legislacyjnemu wytyczne, które nie mają mocy prawa powszechnie obowiązującego mogą być egzekwowane. Podobne rozwiązanie mogłoby znaleźć się w rozporządzeniu Rady Ministrów w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. Należałoby jednak zastanowić się nad określeniem podmiotu właściwego i odpowiedzialnego za egzekwowanie zaleceń i wytycznych.

Bibliografia

Pozycje książkowe

- D. Borek, H. Zawistowska (red.), *Komentarz do ustawy o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych*, Warszawa 2020
- A. Bosiacki, H. Izdebski, A. Nelicki, I. Zachariasz (red.), *Nowe zarządzanie publiczne i public governance w Polsce i w Europie*, Warszawa 2010
- A. Daszewska, A. Dąbrowska, T. Wróblewski, *Turystyczny Poradnik Ubezpieczeniowy*, Bydgoszcz-Warszawa, 2005
- Z. Dziubiński (red.), *Aksjologia turystyki*, Warszawa 2006
- L. Falandysz, *Warto zostać prawnikiem*, Warszawa 2003
- G. Gołębski, A. Niezgoda (red.), *Turystyka wobec zmian współczesnego świata zmiany, bariery, innowacje*, Poznań 2014
- T. Jędryczko, *Nasze Czasy Ilustrowana Historia XX wieku*, Warszawa 1999
- M. Nesterowicz (red.), *Odpowiedzialność biur podróży a ochrona klientów w prawie polskim*, Toruń 2013

D. Tłoczyński, *Raport Rynek Lotniczy*, Warszawa 2017

H. Zawistowska i in., *Przewodnictwo turystyczne w prawodawstwie polskim i europejskim*, Kraków 2011

Artykuły

T. Barankiewicz, Współczesne metody badania prawa, w: *Studia Prawnicze KUL* 1/2010;

S. Wiewiórka-Zyga, P. Jaworski, Hotelom grozi wzrost stawek wynagrodzeń za odtwarzanie, (w:) *Hotelarz*, nr 7/2013, s. 26-30

Strony internetowe

www.barin.nl

www.ec.europa.eu

www.e-hotelarz.pl

www.gov.pl

www.hosteltur.com

www.ighp.pl

www.lex.pl

www.next.gazeta.pl

www.money.pl

www.pb.pl

www.pot.gov.pl

www.prawo.pl

www.rcezbilgoraj.lbl.pl

www.rcl.gov.pl

www.rpo.gov.pl

www.sejm.gov.pl

www.turystyka.rp.pl

www.uikik.gov.pl

www.uj.edu.pl

www.value.today